/78

फेब्रुवारी १९७२

Fullscreen 127 12 / 78

भोळी भाबडी कनकांगी

एका गावी एक शिल्पी रहात असे. त्याला दोन मुलगे होते. दोघांची लग्ने झाली होती. धाकटी सून शिल्पीच्या बायकोची फार लाडकी होती. सुनेचे नाव कनकांगी असे होते. कनकांगी सासूची लाडकी होती त्याचे एक कारण होते. ती श्रद्धा व भक्तीने सासूची सेवा करी व सासूच्या सांगण्याप्रमाणे वागे. मोठी सून शारदा ही स्वभावाने थोडी निराळी होती. ती सासू-विषयी थोडीशी बेफिकीरच होती.

पुढे काही दिवसांनी सासू वारली. शिल्पीने आपल्या बायकोची एक मूर्त घडवून घरात एका बाजूला ठेवून दिली. आणखी काही दिवसांनी शिल्पीसुद्धा मरण पावला.

सासूसासरे वारल्यावर दोघां सुनांचे लहानसहान गोष्टीवर भांडण होऊ लागले. म्हणून दोघां भावांनी घराचे वांटे करून घेतले आणि निरनिराळे राहू लागले. घराच्या मध्यभागी एक खोली होती. दोघां भावांच्या सल्लयाने त्या खोलीत शिल्पीच्या बायकोची मूर्त ठेवण्यात आली.

त्या मूर्तीकडे दोघां भावांचे कधी लक्ष गेलेच नाही. मोठ्या सुनेने त्या खोलीकडे कधी ढुंकून सुद्धा पाहिले नाही, उलट तिने त्या बाजूला जे दार होते त्याला कडी लावून ठेवून दिली. परंतु धाकटी सून कनकांगी मात्र त्या मूर्तीला रोज भक्तिभावनेने नमस्कार करून चार फुले वाही आणि म्हणे–"सासुबाई! आशीर्वाद द्यावा." त्या दिवशी जो सैपाक करायचा असेल तो सासूला जणुंकाही विचारून करी. म्हणे–"सासुबाई आज आपल्या आवडीची भाजी करते."

कनकांगीचा भाबडेपणा इतका वाढला की एक दिवशी तिने पान वाढून सासूच्या मूर्तीसमोर ठेवून दिले आणि नमस्कार करून म्हणाली–"तुम्ही पहिल्याने जेवून घ्या, सासुबाई! तुम्ही जेवल्याशिवाय मी जेवणार नाही."

मोठी सून दाराच्या फटीतून ही सर्व गंमत पहात होती. म्हणाली–"अग वेडे! सासूबाई सर्वांसमोर कशा काय जेवणार? त्यांना काही वेळ एकट्या कां नाही सोडत? काय ग बाई तरी!"

बाई म्हणतात ते ही बरोबर आहे असा विचार करून कनकांगीने खोलीत पान वाढून ठेवले, उठून आपल्या बाजूचे दार बंद करून घेतले आणि आपले काम करायला निघून गेली. शारदा जवळपास कोणी नाही असे पाहून दार उघडून आत गेली आणि तिने पानावर वाढलेले सर्व उचलून आपल्या घरात आणून ठेवले.

थोड्या वेळाने कनकांगीने जाऊन पाहिले, पत्रावळ साफ झाली होती. ती चकित झाली. सासुबाईच जेवल्या असे समजून तिच्या मनाला फार आनंद झाला. दुसऱ्या दिवसापासून ती दररोज पान वाढून ठेवी आणि "सासुबाई, जेवून घ्या हं!" असे सांगून निघून जाई. थोड्या वेळाने येऊन पाही तर पान रिकामे झालेले असे.

कनकांगीच्या नवऱ्याने एक दिवशी हे सर्व पाहिले आणि विचारले–"अग, तुला वेड तर नाही लागले? दगडाची मूर्त कधी जेवते का?"

"अहो, असं काय म्हणतां? सासूबाई रोज खातात, पाहिजे तर पाहून घ्या." कनकांगी म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशी कनकांगीच्या नवऱ्याने खोलीत काय होतं हे दाराच्या फटीतून पाहिले आणि आपल्या भावजयीचे हे काम मोठ्या भावाला कळले तर त्याला किती वाईट वाटेल असा विचार करून कोणाला काही कळू दिल्याशिवाय भावजयीची

 Fullscreen 127   14 / 78

खोड मोडण्याचे ठरविले. तो आपल्या बायकोला म्हणाला–"कनकांगी, तू आईला रोज पान वाढून ठेवतेस, पण ती कोणत्या रूपाने येऊन खाऊन जाते पाहिले आहेस का? उद्यां दाराच्या फटीतून जरा पहा तरी!"

"मी पहात राहले तर सासुबाई जेवणारच नाहीत." कनकांगी म्हणाली.

"अग! तू पाहते आहेस हे तुझ्या सासूला कसे दिसेल?" नवरा म्हणाला.

कनकांगीच्या मनाचे त्या उत्तराने समाधान झाले.

कनकांगीने दुसऱ्या दिवशी नवऱ्याच्या सांगण्याप्रमाणे पाहिले. तिला शारदा दिसली. त्यात तिला सासूच्या मनाचा थोरपणा दिसला. तिला वाटले, सासुबाईंची दोघां सुनांवर कशी सारखी माया आहे. म्हणून त्या मोठ्या सुनेच्या रूपाने येऊन जेवून जातात.

कनकांगी आपल्या जावेला म्हणाली–"बाई, तुमचे केवढे भाग्य हो? सासुबाई तुमच्या रूपाने येऊन जेवून जातात. आजपासून मी तुम्हांलाच सासू मानून वागत जाईन." शारदाला कनकांगीचे ते बोलणे व्यंग्यात्मक वाटले व दुसऱ्या दिवसापासून तिने खोलीत जाऊन सासूच्या मूर्तीसमोरचे अन्न उचलून आणायचे बंद केले.

दोन तीन दिवसांनी कनकांगी आपल्या नवऱ्याला म्हणाली–"मला वाटते, मी दाराआडून पाहते, हे सासुबाईंना कळले असावे. म्हणून त्या रागावून हल्ली खात नाहीशा झाल्या आहेत."

पतीने बायकोला खरी गोष्ट सांगून तिला हा वेडेपणा मनातून काढून टाकायला सांगितले. शारदा तिच्याशी बोलायला भेटायला लाजते हे कनकांगीने पाहिले व नवऱ्याने सांगितले ते खरे असल्याची तिची खात्री पटली.

प्राचीन काळी विदर्भ देशावर शक्तिसेन नावाचा राजा राज्य करीत असे. कलिंग देशाचा राजा शूरसेन याने एकदा विदर्भ राज्य बळकावण्याचा विचार केला. आणी त्याने गुप्त हेर पाठवून त्यांना जागोजागच्या गुप्त स्थानांची माहिती कळविण्यास सांगून ठेवले.

शक्तिसेन राजाला ही गोष्ट वेळीच कळली. त्याने शूरसेनाच्या हेरांना ओळखून कैद करविले. तरी काही हेर कैद झाले नाहीत. त्यांना दहशत बसावी म्हणून शक्तिसेनाने जे हेर कैद झाले होते त्यांच्यावर पुष्कळ अत्याचार केले.

परंतु शक्तिसेनाच्या खास दरबारातच काही हेर शिरलेले होते. राजाला ते माहीत नव्हते. त्यांनी राजाच्या दरबारातल्याच नव्हे, तर अंत:पुरातील गुप्त गोष्टी देखील शूरसेन राजाकडे लिहून पाठविल्या. शक्तिसेनाला हळूहळू हे सर्व कळले. आपल्याच दरबारातले काही लोक शूरसेनाने विकत घेतले आहेत, याची माहिती राजाला कळल्याशिवाय राहली नाही.

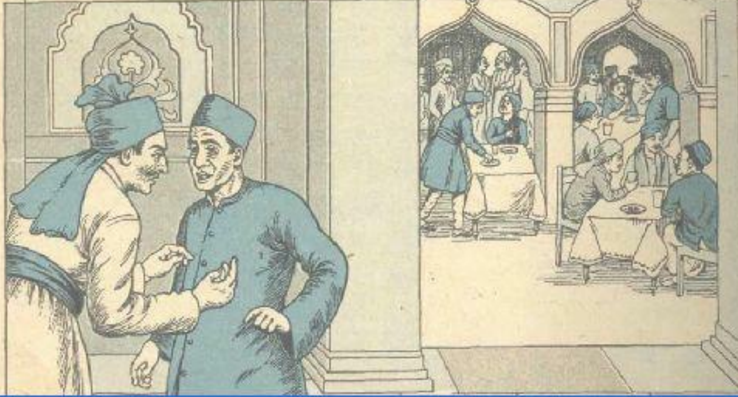
राजाने आपल्या स्वामिद्रोही दरबाऱ्यांना कैद करण्याचे ठरविले. परंतु स्वामिद्रोही व लांचखाऊ दरबारी कोण हे कळायला मार्ग नव्हता. कारण विश्वासपात्र कोण व विश्वासघातकी कोण हे ठरविणे कठीण झाले. सर्वच विश्वासपात्र असल्यासारखे वागत होते. मग संशय कोणावर करावयाचा, हा प्रश्न होता.

लांचखाऊ गुप्त हेरांचे बिंग बाहेर पाडण्याचे काम राजाने आपल्या बुद्धिमान नावाच्या एका सल्लागाराला सोंपविले. यापूर्वी बुद्धिमान याने गुप्त हेरांचा शोध लावण्यात राजाला सांगून हेरांना पकडवून दिले होते.

 Fullscreen 127   16 /78

बुद्धिमान याने दरबारातल्या गुप्त हेरांचा शोध लावण्यासाठी पुष्कळ विचार करून एक युक्ति योजली.

दुसऱ्या दिवशी रात्री त्याने दरबारातल्या निवडक पंचवीस जणांना आपल्या घरी मेजवानी दिली. मेजवानीला सर्व हजर होते. मेजवानी फार थाटात पार पडली. पंचपक्वान्नांचे जेवण होते. प्यायला निरनिराळी पेये होती. बुद्धिमान स्वतः जातीने पाहुण्यांना काय हवे किंवा नको याची चवकशी करीत होता. सर्व पाहुणेमंडळी खूष झाली. मेजवानी संपली. निरोप घेतांना बुद्धिमान प्रत्येकाला निराळे बोलावून म्हणाला–"ही मेजवानी माझ्या निरोपाची आहे. राजाने मला नोकरीवरून कमी केले आहे. कारण राजाला मी शत्रूचा हेर आहे हे कोणी कसे व केव्हां सांगितले नकळे. राजाला आजच्या मेजवानीला हजर असलेल्यात कोण कोण हेर आहेत हे देखील माहीत आहे. त्या सर्वांना उद्यां संध्याकाळच्या आत फांसावर चढवायचे राजाने ठरविले आहे. माझ्यावर राजाला जो संशय आहे तो खरा ठरला तर मला सुद्धा फांशी मिळणार! म्हणून मी उजाडण्यापूर्वी राज्यातून पळून जायचे ठरविले आहे. ही गोष्ट तुम्ही कोणाजवळ बोलू नका. उद्या वांचलो तर पुन्हा आपली भेट होईलच. बरं तर नमस्कार!"

प्रत्येकाजवळ हेच बोलून बुद्धिमानाने सर्वांचा निरोप घेतला. जे खरे राजभक्त होते त्यांनी सरळ राजाकडे जाऊन बुद्धिमान म्हणाला ते सांगितले.

"त्या दुष्टाला मी किती दिवसांपासून ओळखतो आहे. परंतु तो बाहेर जातो कसा, पाहतो. मी जागोजागी सर्व नाक्यावर शिपाई नेमले आहेत. तुम्ही बेफिकीर रहा." असे सांगून व त्यांना धीर देऊन राजाने त्यांना पाठवून दिले.

बुद्धिमान दुसऱ्या दिवशी उजाडण्यापूर्वी पहाटे उठून एका घोड्यावर बसून राज्याच्या सरहद्दीकडे निघाला. सरहद्दीजवळ पोचताच दोन घोडेस्वार झाडीतून समोर आले. ते दोघे राजाच्या दरबारातलेच होते. म्हणून बुद्धिमानाने त्यांना ओळखले. म्हणाला– "तुम्ही सुद्धां निघाला का? फार छान!"

"होय हो, काल रात्री तुम्ही सावध केलेत म्हणून बरे झाले. महाराजांना आमच्यावर संशय आला आहे तर आता या राज्यात राहण्यात शहाणपण नाही. तुम्ही बुद्धिमानच, तुम्हांला सर्व पहिल्यानेच कळले." दोघे घोडेस्वार म्हणाले.

"चला, पलीकडे एक पडके जुनाट देऊळ आहे. तेथे थोडा वेळ विश्रांती घेऊ. माझा घोडा दमला आहे." बुद्धिमान त्यांना म्हणाला.

तिघे देवळाजवळ घोड्यावरून उतरले आणि देवळात गेले. आत पाऊल टाकल्या बरोबर राजाच्या शिपायांनी त्यांना अटक केली. बुद्धिमानाच्या बरोबर दोघा घोडेस्वारांना राजाच्या समोर हजर करण्यात आले. राजासमोर दोघांनी आपला अपराध कबूल केला. राजाने बुद्धिमानाच्या चातुर्याची प्रशंसा करून त्याला एक मोठे बक्षिस दिले.

Fullscreen 127 18 / 78

अमरवाणी

सन्तप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न श्रूयते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं दृश्यते
अंतस्सागर शुक्तिमध्य पतितं तन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणाधम मध्य, मोत्तमजुषा मेवंविधा वृत्तयः ॥ १ ॥

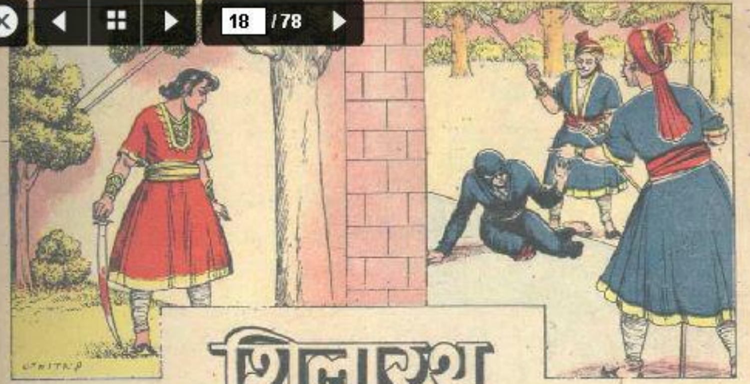
[तापलेल्या लोखंडावर पडलेल्या पाण्याचे नाव देखील उरत नाही. (ते वाफ होऊन उडून जाते.) तेच पाणी कमळाच्या पानावर पडले की कसे मोत्यासारखे भासते. परंतु तेच पाणी जेव्हां समुद्राच्या तळाला असलेल्या शिंपल्यात जाऊन पडते तेव्हां त्याचे मोती होते. अशातऱ्हेने अधम, मध्यम वा उत्तम स्थाने लाभणारांची दशा होते.]

यः प्रीणयेत् सुचरितैः पितरं स पुत्रः
यद्भर्तुरेव हित मिच्छति तत् कलत्रं,
तन्मित्र मापदि सुखेच समक्रियं यत्
एतत् त्रयं जगति पुण्यकृतो लभंते ॥ २ ॥

[सदाचार वृत्तीने राहून पित्याला संतुष्ट करणाराच खरा पुत्र, पतीचे हित सर्वदा जिच्या मनात वसते तीच पत्नी आणि संपत्ति आणि विपत्ति दोन्ही वेळी सारखाच प्रेमाने वागणारा तोच मित्र होय ! हे तिघे पुण्यवान पुरुषांनाच लाभतात.]

दुर्भिक्षे चान्नदातारं, सुभिक्षे च हिरण्यदं,
चतुरोहंनमस्यामि, रणे धीरं, ऋणे शुचिं ॥ ३ ॥

[दुष्काळात अन्नदान करणाऱ्याला, सुगीच्या वेळी सुवर्णदान करणाऱ्याला, युद्धसमयी शौर्य दाखविणाऱ्याला आणि जो कर्जाखाली गांजलेला नाही त्याला मी नमस्कार करतो.]

शिलारथ

[३]

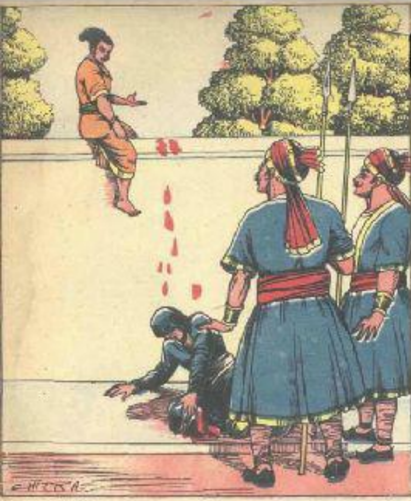
[राजकुमारी पद्मावतीने शिलारथाचा छोटासा नमुना दाखविला आणि विन्ध्य पर्वतातला शिलारथ हलवून दाखविण्यासाठी खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांस जायला सांगितले. त्या दिवशी रात्री तिथे बुरखेवाले मारेकरी दोघांना ठार करायला आले. त्यांपैकी एकाचा पाय खड्गवर्माने कापून टाकला. त्याचवेळी राजाचे शिपाई तिकडे धावत आले. पुढे–]

आवाराच्या भिंतीबाहेर जो गलबला झाला तो ऐकून जीवदत्त अतिथिशाळेतून घटनास्थळी आला. खड्गवर्मा, बुरखेवाल्याला राजाचे शिपाई प्रश्न विचारीत होते ते ऐकत उभा राहला. परंतु बिचारा बुरखेवाला कण्हत होता.

खड्गवर्माने जीवदत्तला घडलेली गोष्ट थोडक्यांत सांगितली. जीवदत्त विचार करीत होता, एका बुरखेवाल्याचा मृतदेह अतिथिशालेत पडला आहे, दुसरा पळून गेला आहे व तिसरा पाय तुटून पडल्यामुळे हम रस्त्यावर पडला आहे. या तिघांना पाठविणारा कोण बरे असावा आणि तो कोणत्या उद्देश्याने आम्हां दोघांच्या खुनाचा प्रयत्न करीत असावा.

जीवदत्तला, पुढे काय करावयाचे हे ठरवायला जास्त वेळ लागला नाही. तो आवाराच्या भिंतीवर चढून राजाच्या

Fullscreen 127 20 / 78

शिपायांना म्हणाला–"तुम्हीच गलका केलात तर येथे लोकांची गर्दी जमा होईल. हा बुरखेवाला राजवाड्याच्या आत शिरण्याच्या प्रयत्नात होता. त्याला योग्य तो दंड मिळाला. आतां यांच्या विषयी जो न्याय करावयाचा असेल तो महाराज करतील. म्हणून या पाय तुटलेल्या माणसाला उचलून आतल्या बाजूला सोडा.

जीवदत्त राजवाड्यातल्या अतिथि गृहात उतरला होता. म्हणून शिपायांना वाटले की तो राजघराण्यातलाच कोणीतरी असावा. म्हणून त्यांनी त्या पाय तुटलेल्या माणसाला जीवदत्तच्या मदतीने आंत सोडले. जीवदत्तने खड्गवर्माला हात द्यायला सांगून त्या माणसाला अलगद खाली उतरविले आणि त्यानंतर स्वत: खाली भिंतीवरून उतरला.

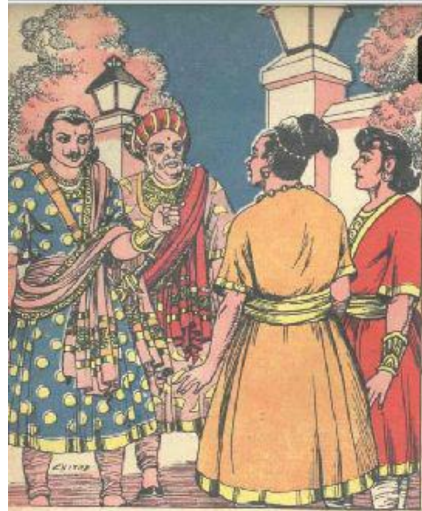
त्या लंगड्याच्या तोंडावरचा बुरखा बाजूला सरकला होता. एक काळे फडके त्याच्या खांद्यांवर लोंबत होते. जीवदत्तने त्या फडक्याचीच एक पट्टी फाडून ती लंगड्याचा पायाला बांधली. नंतर दोघांनी मिळून त्याला उचलून अतिथिशालेत नेऊन जमिनीवर ठेवले.

"कोण रे तू? आम्हांला ठार करण्या-साठीं तुला व तुझ्या साथीदारांना कोणी पाठविले होते?" जीवदत्तने लंगड्याला विचारले.

लंगड्याने त्याला प्यायला पाणी हवे असल्याचे खुणेने सांगितले. खड्गवर्माने भांड्यात पाणी आणून त्याच्या तोंडाला भांडे लावले. पाणी प्यायल्यावर तो कण्हत थोडा वेळ गप्प राहिला. नंतर डोळे उघडून त्याने एकदा चारी पाहिले. तेव्हां त्याला एका बाजूला कोपऱ्यात पडलेले त्याच्या साथीदाराचे प्रेत दिसले. ते पाहून घाबरल्या-सारखा तो मोठ्याने कण्हू लागला. तो बोलला नाही. त्याच्या चेहऱ्यावर भीतीची छाया स्पष्ट दिसत होती.

Fullscreen 127 22 /78

असता तर तो शिवून पट्टी बांधून टाकली असती."

"पाय तुटून पडल्याला बराच वेळ झाला आहे. याला वांचविण्याचा पुरा प्रयत्न कर. महाराज खूष होतील!" जीवदत्त म्हणाला.

"माझ्या हातून आजपर्यंत कोणी मेला नाही आणि खरी वस्तु स्थिती अशी आहे की, मी आजपर्यंत स्वतःच्या जबाबदारीवर कोणाचा इलाजदेखील केला नाही." असे म्हणत त्या तरुण वैद्याने, जीवदत्तने बांधून ठेवलेली पट्टी सोडली. जखमेवर औषध लावून पुन्हां पट्टी बांधून ठेवली.

तरुण वैद्य निघून गेल्यावर पंधरा मिनिटांनी महाराज पद्मसेन व मंत्री सोमदेव अतिथिशालेत आले व पाहारेकऱ्याकरवी आल्याचे जीवदत्त व खड्गवर्माला कळविले. बाहेर अवेळी महाराज व मंत्री दोघे आल्याची बातमी ऐकून दोघांना आश्चर्यच वाटले.

मंत्र्याने त्यांना वाटत असलेले आश्चर्य ओळखले आणि ते खालच्या आवाजात म्हणाले–"या अघटित घटनेची गोष्ट आम्हांला इतक्या लवकर कशी काय कळली, या गोष्टीचे तुम्हांला आश्चर्य वाटत असेल. आमचे हेर व पाहरेकरी नेहमी सावध असतात. बरे, आतां हे सांगा हा प्रतापचंद्र जगेल का? याच्याशी कसा व्यवहार करावा असे तुम्हांला वाटते?"

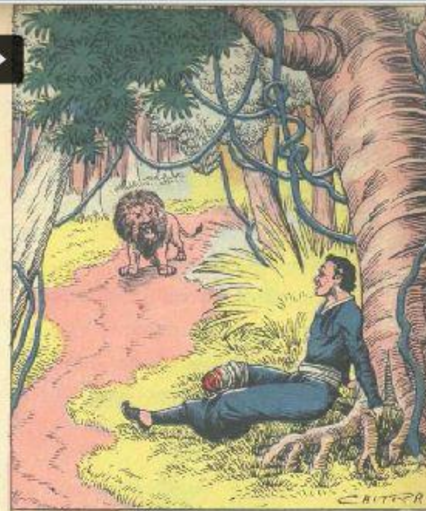
मंत्री बोलत असतांना राजा पद्मसेन दोघांकडे खोल नजरेने पहात होता. प्रतापचंद्रावर आपल्या राज्यात घडलेल्या प्रकारा मुळे महेंद्रनगरच्या राजाशी आपले युद्ध होते की काय याची शंका त्याला वाटू लागली होती. या अनपेक्षित युद्धाला जीवदत्त व खड्गवर्माच मुख्य करून कारण आहेत असे देखील राजाला वाटले.

जीवदत्तने राजाचे मौन कां असावे हे ओळखले. तो महाराजांना थोडक्यात, घडले ते सर्व वृत्त सांगून म्हणाला–"महाराज! फक्त आत्मरक्षणासाठीच आम्हांला सर्व हे करावे लागले. याशिवाय या बुरखेवाल्यांचा पुढारी महेंद्रनगराच्या महाराजाचे युवराज असावेत याची कल्पनादेखील आम्हांला नव्हती."

"जे व्हायचे ते झाले. आता पुढे काय करायचे हे तुम्हीच सांगा!" राजाने विचारले. तो प्रश्न मंत्री, जीवदत्त व खड्गवर्मा तिघांना उद्देशून राजाने केला होता.

मंत्री काय म्हणतात हे ऐकण्यासाठी काही वेळ जीवदत्त बोलला नाही. परंतु मंत्री सोमदेवदेखील काही वेळ विचार करीत स्वस्थ उभा राहला. नंतर थोड्या वेळाने जीवदत्तला म्हणाला–"समज, मला किंवा महाराजांना ही गोष्ट कळलीच नसती तर तुम्ही काय केले असते?"

जीवदत्तने खड्गवर्माकडे पाहिले. खड्गवर्माने जीवदत्तकडे अशा तऱ्हेने पाहिले की, तूच याचे उत्तर दे, असे खुणेने जीवदत्तला त्याला सुचवायचे होते. तेव्हां जीवदत्त म्हणाला–"मला असे वाटते की

महाराज आणि महामंत्र्यांना आमच्या वागण्यात घाई दिसेल असे आम्ही काही केले नसते. प्रतापचंद्राविषयीं आम्हांलाच काहीतरी निर्णय घेऊन करावे लागले असते तर आम्ही उजाडण्यापूर्वी त्याला गावाबाहेर कोठे तरी जंगलात झाडाखाली ठेवून दिले असते आणि विंध्य पर्वतात शिलारथाच्या शोधार्थ निघून गेलो असतो."

"जंगलात त्याला कोणी क्रूर जनावराने खाऊन टाकले असते, परंतु पळून गेलेल्या सेनापतीच्या मुलाचे काय होणार? महेंद्रनगरच्या राजाला त्याने सर्व सांगितले असते की नाही?" राजाने विचारले.

Fullscreen

127

24 / 78

"त्यामुळे महाराजांवर काही संकट आले नसते. कारण त्याने तक्रार केलीच असती तर आम्हां दोघांविषयीच काही म्हणाला असता. महेंद्रनगराच्या राजाने आमच्या वरच काय तो सूड घेतला असता. आपल्यावर राग काढण्याचे कारणच नव्हते. मंत्र्याच्या मुलाच्या प्रेताला व प्रतापचंद्रला गावाबाहेर नेऊन टाकायला आम्हांला एक गाडी आणि परवाना द्या. बाकी सर्व कामे आम्ही जंगलात पुरी करून घेऊ." जीवदत्त म्हणाला.

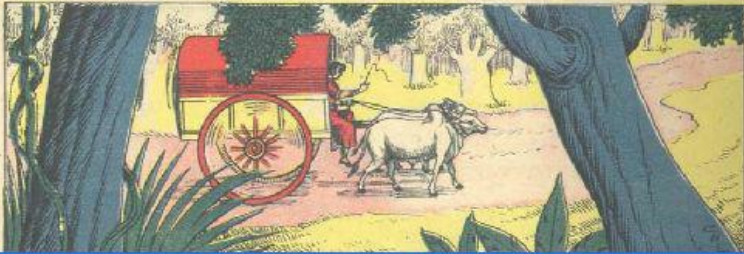
पद्मसेन महाराज व मंत्री दोघे एका बाजूला जाऊन परस्परांशी सल्ला करून आले. जीवदत्तने सुचविलेले उपाय त्यांना बरोबर वाटला. म्हणाले–"बरे तर तू म्हणतोस तशी गाडी तुम्हांला देववितो. प्रेत आणि प्रतापचंद्र दोन्ही या गाडीतून घेऊन सूर्योदयापूर्वी नगराबाहेर जंगलात निघून जा. त्यानंतर तुम्हांला दोघांना जे काय करावयाचे असेल ते करा."

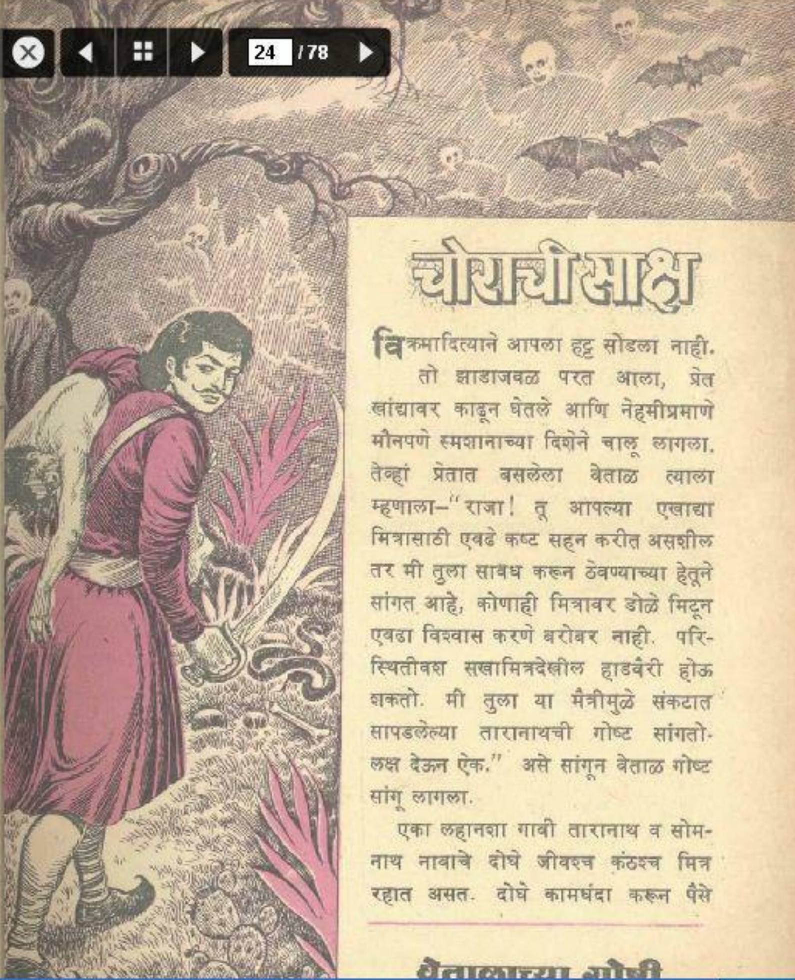
राजाज्ञेप्रमाणे एक बैलगाडी घेऊन एक पाहरेकरी आला. गाडीच्या चारीबाजूला पडदे होते. द्वारपालकांच्या नावी गाडीबाहेर घेऊन जायला परवाना लिहून मंत्र्याने त्यावर आपली मोहर लावली.

खड्गवर्मा व जीवदत्त महेंद्रनगराच्या मंत्र्याच्या मुलाचे प्रेत व प्रतापचंद्र दोघांना गाडीत ठेवून नगरद्वारावर आले. द्वार-पालकांना परवाना दाखविल्यावर त्यांनी गाडी घेऊन बाहेर जायला परवानगी दिली.

नगराबाहेर खड्गवर्मा व जीवदत्त गाडी घेऊन घाईघाईने जंगलातल्या एका झोपडी-जवळ आले. तेथेच बाहेर एक मेलेले जनावर पडले होते. त्याच वेळी तिकडे प्रतापचंद्रचा मित्र जो जिवंत सुटला होता ही बातमी आपल्या राजाला देण्यासाठी घोड्यावर बसून महेंद्रनगराकडे निघाला.

(चालू)

चोराची साक्ष

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ परत आला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू आपल्या एखाद्या मित्रासाठी एवढे कष्ट सहन करीत असशील तर मी तुला सावध करून ठेवण्याच्या हेतूने सांगत आहे, कोणाही मित्रावर डोळे मिटून एवढा विश्वास करणे बरोबर नाही. परि-स्थितीवश सखामित्रदेखील हाडवैरी होऊ शकतो. मी तुला या मैत्रीमुळे संकटात सापडलेल्या तारानाथची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका लहानशा गावी तारानाथ व सोम-नाथ नावाचे दोघे जीवश्च कंठश्च मित्र रहात असत. दोघे कामधंदा करून पैसे

Fullscreen 127 26 / 78

मिळविण्यासाठी आपले गाव सोडून परगावी गेले. व्यापार करून त्यांनी पुष्कळ पैसे मिळविले. त्यांनी पैसे वांटून घेतले आणि आनंदाने आपापल्या घरी राहू लागले.

तारानाथ कमी खर्चात रहात असल्याने त्याच्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चांगल्या तऱ्हेने होऊन त्याच्या हातात पैसे शिल्लकच रहात असत. परंतु सोमनाथ नेहमी राजधानीच्या गावी राहून दारू व जुगारीत पैसा उडवीत असल्याने हळूहळू आपले घरदार सर्व घालवून बसला आणि त्याच्या हातात करवंटी आली.

एक दिवशी सोमनाथ तारानाथच्या घरी आला. सोमनाथला जुन्या मळक्या कपड्यात पाहून तारानाथच्या मनाला फार वाईट वाटले. सोमनाथचा चेहरा उतरलेला होता. तारानाथने आपल्या मित्राला विचारले– "सोमनाथ! तुझी ही दशा कशी काय रे झाली?" त्याने मित्राला चांगले कपडे अंगात घालायला दिले आणि बरोबर जेवायला बसायला सांगितले. रात्री सोमनाथ तारानाथच्या घरीच आरामाने झोपला.

परंतु सोमनाथला रात्री झोप आली नाही. त्याच्या मित्राने त्याचा एवढा आदर सत्कार केला तो त्याला आवडला नाही. त्याच्या मनात मत्सराग्नी पेटला. त्याच्या बरोबर व्यापार करणारा व सारखे सारखे धन वांटून घेणारा तारानाथ इतका आनंदाने व सुखासमाधानानाने कसा काय राहतो? त्याला स्वतःला पोटभर खायला प्यायला पण मिळत नाही. विचार करतां करतां त्याच्या डोक्यात जणुकाही राक्षसच शिरला. त्याने एक काठी घेतली आणि झोपलेल्या तारानाथला बडवू लागला. तारानाथ थोड्याच वेळात बेशुद्ध झाला. तारानाथ मेला असावा असे समजून सोमनाथ पळून गेला.

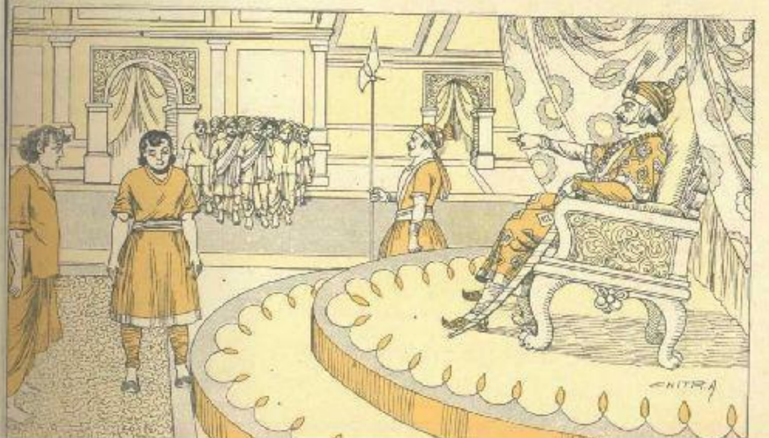
दुसऱ्या दिवशी राजाच्या दरबारात जाऊन त्याने फिर्याद केली की महाराज, [illegible] एक मित्र होता. मी व्यापार करण्यासाठी या गावी गेलो असतां तो माझ्या घरात शिरून बसला. मी घर रिकामे करायला सांगितले तर त्याने माझ्यावरच मारहाण करायला सुरवात केली. मी आपणांकडे न्याय मागायला आलो आहे."

राजाने आपल्या शिपायांना चवकशी साठी तारानाथच्या घरी पाठविले. शिपाई तारानाथला धरून घेऊन आले. तारानाथच्या अंगाला जागोजागी जखमा होत्या. राजा म्हणाला–"काय रे, तू ज्या घरात राहतोस ते सोमनाथचे आहे, म्हणे?"

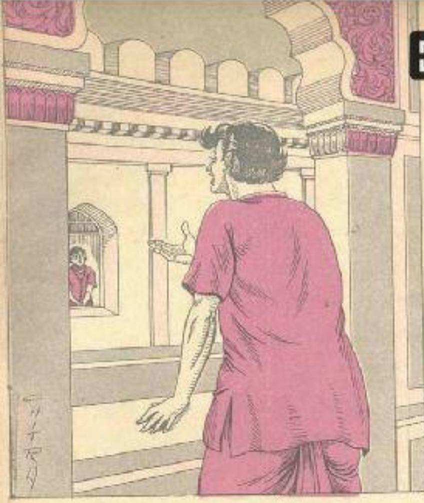
तारानाथ फक्त एकदांच सोमनाथकडे पाहून व प्रसंग ओळखून म्हणाला– "होय महाराज! ते घर सोमनाथचे आहे!"

"आणि सोमनाथने तुला घर रिकामे करायला सांगितले तेव्हां तू उलट त्यालाच मारलेस, हे खरे आहे की नाही?" राजाने विचारले.

सोमनाथची ही खोटी तक्रार ऐकून तारानाथ थक्कच झाला. तरी मित्राविरुद्ध काही न बोलता खाली मान करून उभा राहला व म्हणाला–"होय महाराज, तो म्हणाला ते सर्व खरे आहे."

Fullscreen 127 28 / 78

सोमनाथ तारानाथशी त्याची मैत्री होती ही गोष्ट जणुकाही पार विसरून गेला. म्हणून त्याने विचार केला की मार खाल्लचा-मुळे तारानाथला वेड लागले असावे व तो वेडाच्या भरात बरळत असावा. बरं झालं, आपण सुटलो!

राजाने तारानाथला तुरुंगात टाकले. शिपाई त्याला धरून घेऊन गेले.

तो निकाल ऐकून एक चोर, जो त्यावेळी दरबारात हजर होता, मोठ्याने हसूं लागला. राजाने त्याला जवळ बोलावून हसण्याचे कारण विचारले. चोराने हसण्याचे कारण सांगितले.

राजानं सोमनाथकडे तावडतोब निरोप पाठवून त्याला आपले अतिथ्य स्वीकारण्यास कळविले. त्याला परमानंद झाला व तो ठरल्या वेळी राजवाड्यात हजर झाला.

सोमनाथला उरात आनंद मावेनासा झाला. कारण राजाने त्याच्या बाजूने निकाल दिला होता व त्याला स्वतःच्या पंगतीला जेवायला बोलाविले होते.

सोमनाथच्या स्वागताची राजवाड्यातच एका जागी व्यवस्था करण्यात आली. त्याच्यासाठी उत्तमोत्तम पक्वान्नें व दारूची उत्तम व्यवस्था त्या जागी करण्यात आली. सोमनाथ पोटभर जेवला. दारू पिऊन झाल्यावर थंडगार वारा मिळावा म्हणून त्याने खिडकी उघडली तेव्हां त्याला समोरच्या खोलीत हातकड्या व बेड्या पडलेला तारानाथ हिंडत असलेला दिसला.

सोमनाथने तारानाथला हाक मारून ऐटीत म्हटले–"बस आतां आयुष्यभर तुरुंगात खितपत! तू आपले सर्व धन कोठे लपवून ठेवले आहेस ते मला सांग!"

तारानाथने त्याच्याकडे सहानुभूतीच्या दृष्टीने पाहिले व म्हणाला–"मी आपल्या घराच्या पूर्वेकडील खोलीत सर्व धन पुरून ठेवले आहे. ते घेऊन तू आजपासून आपल्या

आयुष्य तरी सुखाने घालव."

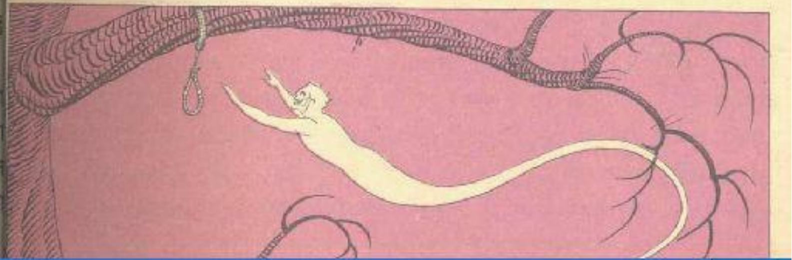
दुसऱ्या क्षणाला राजाचे शिपाई सोमनाथच्या खोलीत शिरले आणि त्याला धरून नेऊन राजासमोर हजर केले.

दुसऱ्या दिवशी सोमनाथला दरबारात हजर करण्यात आले. राजाने त्याला जन्मठेप तुरुंगवासाची शिक्षा केली. तारानाथची शिक्षापण कायम राहली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा! चोर कां हसला? त्याने गुप्तपणे राजाच्या कानात काही गुपित सांगितले होते का? सोमनाथ दोषी आहे व तारानाथ निर्दोष आहे हे कळल्यावर राजाने सोमनाथला शिक्षा केली ती अर्थातच बरोबर होती. पण तारानाथला तुरुंगवास कां भोगावा लागला? त्याला कां सुटका देण्यात आली नाही?" या शंकांचे समाधान माहीत असून तू केले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"तारानाथ जखमी होता हे प्रत्यक्ष दिसत असून तो म्हणाला ते खरे समजून राजाने त्याला शिक्षा केली हे चोराने पाहिले होते. त्याने राजाला तारानाथ म्हणाला ते खरे दिसत नाही असे सांगितले असावे. म्हणून खरी गोष्ट कळून घेण्यासाठी राजाने सोमनाथाला आपले आतिथ्य स्वीकारण्यास सांगितले असावे. सोमनाथाला शिक्षा भोगावी लागली ती एवढ्यासाठी की त्यानेदेखील खोटे बोलून अन्यायाचे समर्थन केले होते. सोमनाथचा अपराध उघडकीस न येऊ देण्यास तारानाथने मदत केली. म्हणून तोदेखील शिक्षेला योग्य ठरला.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

Fullscreen 127 30 / 78

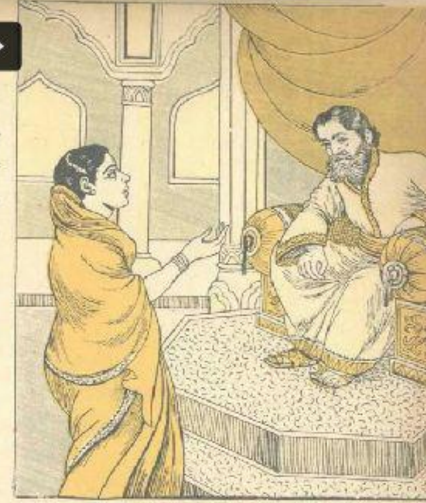
राजयोग

एका गावी आनंद नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. योग्य समयी त्याच्या आईवडिलांनी त्याच्यासाठी एक सुंदर मुलगी पाहून लग्न ठरविले. मुलीचे नाव लावण्यवती होते. नावासारखीच ती सुंदर पण होती. आनंदचा ज्योतिष शास्त्रावर विश्वास होता. म्हणून त्याने एका ज्योतिष्याला, त्या मुलीशी लग्न झाल्यास त्याचे भाग्य उदयास येईल की नाही विचारले.

ज्योतिष्याने लावण्यवतीचे वर्णन आनंदच्या तोंडून ऐकून घेऊन भविष्य वर्तवले– "आनंद तुझे लग्न या मुलीशी झाले तर तुला हिची पादत्राणे उचलावी लागतील व हिला 'आई' म्हणून हाक मारावी लागेल. म्हणून ही मुलगी लग्न करून तुझ्या घरी आली तर तू एक वर्ष भर हिच्याशी एका शब्दानीदेखील बोलू नकोस. तसे तू करू शकलास तर तुला तिची पादत्राणे उचलावी लागणार नाहीत आणि तिला 'आई' म्हणून हाक मारावे पण लागणार नाहीं. या शिवाय तुझा हिच्यामुळे फायदा पण होईल. तुला तिच्याकडून राजयोगाची प्राप्ती होईल. म्हणून तुला ते मान्य असेल तर तू तिच्याशी लग्न करून घे. नाही तर दुसरी मुलगी पहा."

आनंदने ज्योतिष्याने सांगितले त्यावर पुष्कळ विचार करून त्या मुलीशीच विवाह करण्याचे ठरविले. दोघांचे लग्न झाले. त्याची बायको घरी आली तरी तो तिच्याशी एका शब्दानेदेखील बोलला नाही, एवढेच नव्हे तर त्याने तिच्याकडे डोळे उघडून पाहिले देखील नाही.

लावण्यवतीला नवऱ्याचे हे वागणे विचित्र वाटले. आपल्यात असा कोणता दोष आहे? आपल्यावर कोणत्या गोष्टीचा राग आहे? तिला कळले नाही. म्हणून लावण्यवतीने नवऱ्याला खूष करण्यासाठी अनेक प्रयत्न करून पाहिले. उत्तमोत्तम स्वादिष्ट पक्वान्ने तयार करून वाढली. नवरा बाहेरून येई तेव्हां नटून हसतमुखाने समोर उभी राही की तो काही बोलेल. पण एक न दोन. आनंदने तोंडाला जणुकाही कुलूपच घातले होते. त्याने तिच्याकडे तोंड वळवून पाहिले सुद्धां नाहीं. आतां तिने नवऱ्याला राग येईल अशी कामे सुरू केली. कधी आमटी भाजीत मीठच घालायचे नाही, तर कधी फार जास्त घालायचे. आंघोळीला उकळते पाणी काढून ठेवायचे तर कधी थंडगारच. परंतु हे सर्व प्रयत्न पण फुकट गेले.

लावण्यवतीचे ते सर्व प्रयत्न पाहून आनंदला तिची कीव येई. त्याला कळत नव्हते असे मुळीच नाही. वर्ष पुरे होण्यापूर्वी आपले तोंड उघडते की काय याची त्याला भीतीपण वाटू लागली. म्हणून तो एक दिवशी बायकोला आणि घरातल्या इतर लोकांना काही सांगितल्याशिवाय पळून गेला. पुष्कळ चवकशी झाली, पण तो कोठे गेला कळले नाही.

आनंद निघून गेल्यावर काही दिवसांनी गावात पाणी मिळतनासे झाले. गावात प्यायला पाणी एका ओढ्याचे होते. पण ओढा वाहायचा बंद झाला होता. वर कोठे तरी एक खडक आडवा आल्यामुळे पाणी वरचे वर राहून गेले. तो खडक दूर सारण्याचा गावकऱ्यांनी पुष्कळ प्रयत्न केला, पण काही उपयोग झाला नाही.

एका सिद्ध योग्याने असे सांगितले की जी मुलगी लग्न झाल्यावर गृहिणीची सर्व जबाबदारी संभाळून ब्रह्मचारिणी राहिली असेल तिने हात लावला तर खडक बाजूला सरकेल. लावण्यवतीला जेव्हां ती गोष्ट कळली तेव्हां ती राजाकडे जाऊन म्हणाली– "महाराज! एका वर्षापूर्वी माझे लग्न झाले आणि मी सासरी आले. परंतु आजपर्यंत माझे पतिराज माझ्याशी एका शब्दाने

Fullscreen 127 32 /78

देखील बोलले नाहीत. म्हणून मी तो खडक ढकलून पाहते."

राजाने लावण्यवतीकडे चकित होऊन पाहिले व म्हणाला–"ताई! तुमच्या हातून हे कार्य घडले तर मी आपले अर्धे राज्य तुम्हांला देईन. प्रयत्न करून पहा. प्रजा सुखी होईल."

त्यानंतर ती राजाच्या अधिकाऱ्यांबरोबर डोंगर चढून गेली. तिचा हात लागल्याबरोबर खरोखरच तो खडक हलला आणि पाणी वाहू लागले. ज्या तलावातून गावकरी पाणी नेत तो याच नदीच्या पाण्याने भरत असे. ओढ्याचे पाणी वाहू लागल्यानंतर तलाव भरला.

राजाने लावण्यवतीला अर्धे राज्य देऊन राज्याच्या त्या भागाची राणी म्हणून तिचा राज्याभिषेक केला.

काही दिवसांनी आनंद भिकाऱ्यासारखा जुने मळके कपडे घालून त्या गावी परत आला. तोपर्यंत एक वर्ष पुरे झाले नव्हते. तो हमरस्त्यावर पायी चालत असतां समोरून राणीचा रथ आला. रथातून राणीचे एक पादत्राण खाली पडले. ते घेऊन आनंद धावत रथापर्यंत गेला व म्हणाला–"माझे आई! आपले पादत्राण खाली पडले होते. घ्यावे."

पादत्राण देते वेळी आनंदने लावण्यवतीला ओळखले नाही. पण तिने नवऱ्याला ओळखले. पतीने तिला जे संबोधन करून हाक मारली ते ऐकून आश्चर्य आनंद झाला. त्याला रथात बसवून घेऊन ती राजवाड्यात गेली.

आनंदला अपरंपार आनंद झाला. त्याने आपले व्रत पुरे केले म्हणून तिला राज्य मिळाले, असे त्याला वाटले. त्याने, तो इतके दिवस कां बोलला नाही त्या व्रताचे फळ दोघांना कसे मिळाले हे सांगितले. दुसऱ्या दिवशी त्याचा राज्याभिषेक झाला व तो सुखपूर्वक राज्य करू लागला.

भावाभावांचें प्रेम

एका गावी पंढरी नावाचा शेतकरी रहात असे. त्याला दोन मुलगे होते. एकाचे नाव राम होते व दुसऱ्याचे लक्ष्मण. खरोखरच रामलक्ष्मणासारखीच दोघांची जोडी होती. त्यांचे परस्परांवर फार प्रेम होते. मोठेपणी त्यांची लग्ने झाली आणि दोघांचे संसार थाटले.

पुढे काही दिवसांनी त्यांचे आईवडील वारले. तरी दोघे भाऊ परस्पर सहकाराने शेतीभातीची कामे करीत. आनंदाने असाच काही काळ लोटला. रामाला मूलबाळ नव्हते. परंतु लक्ष्मणाला पाच मुले झाली. त्यामुळे दोघांच्या बायकांची परस्पर मत्सराने भांडणे सुरू झाली. हळूहळू घरातल्या कामाच्या वांटणीबद्दल दोघींचे परस्परांशी भांडण वाढत गेले. म्हणून दोघांनी घराचे व शेतीचे वाटे करून घेतले आणि निरनिराळे संसार थाटले. दोघा जावा परस्परांशी मुळीच बोलत नसत. परंतु दोघां भावांचे परस्परांवरील प्रेम कायम राहले.

एका वर्षी पीक छान आले. दोघां भावांनी कापणी झाल्यावर धान्याचे ढीग लावले. आतां धान्य घरी पोचविण्याचे काम काय ते उरले.

त्या दिवशी राम व लक्ष्मण आपापल्या शेतातल्या खळ्यात पाहारा देत रात्रभर जागत राहले. रात्री खाण्याची वेळ झाली तेव्हां रामने आपल्या धाकट्या भावाला बोलाविले व म्हणाला–"अरे लखू मी जरा घरी जाऊन खाऊन पिऊन येतो. तोपर्यंत तू माझ्या शेतावर सुद्धा नजर ठेव. मी परत आल्यावर तू जा खायला."

लक्ष्मणने होकार दिल्यावर राम जेवायला घरी गेला. लक्ष्मण एकटा दोघांच्या खळ्यावर पाहरा देत बसला. त्याच्या डोक्यात विचार आला, आपल्याला तीन मुलगे व

Fullscreen 127 34 / 78

दोन मुली आहेत. मोठा मुलगा दोन तीन वर्षांनी मोठा होईल. तेव्हां तो आपल्याला मदत करील. पण मोठ्या भावाला मूलबाळ काही नाही. त्याला म्हातारपणी मदत कोण करणार? म्हातारपणी काम करणे त्याला जड जाईल. म्हणून त्याने आतांपासून थोडं थोडं वांचविले पाहिजे म्हणजे उतारवयात काही उपयोग होईल. मी त्याला मदत करायला गेलो तर तो मानणार नाही. तो कबूल झाला तरी वहिनींना ते खपणार नाही. असा विचार करून त्याने एक मोठे टोपले घेतले आणि आपल्या खळ्यातले दहा टोपल्या धान्य उचलून भावाच्या खळ्यात नेऊन टाकले. भाऊ येण्यापूर्वी जणु काही त्याला काही माहीतच नाही अशातऱ्हेने परत येऊन आपल्या खळ्यात खाटेवर बसून राहला.

इतक्यात राम जेवण आटोपून परतला आणि लक्ष्मणाला जेवून यायला घरी पाठविले. लक्ष्मण घरी निघून गेल्यावर मोठा भाऊ एकटा खाटेवर पडल्या पडल्या विचार करू लागला. यावर्षी देवाच्या कृपेने पीक छान निघाले आहे. पण लक्ष्मणाच्या घरी नवरा बायको शिवाय पांच पोटे भरून काय उरणार? आपल्याला काय? दोघं नवरा बायको, खाऊन किती खाणार? थोडक्यात भागेल. यावर्षी लक्ष्मणाला थोडा हातभार लावायला हरकत नाही. उघड उचलून काही दिलं तर तो घेणार नाही व दोघांच्या बायका उगाच आपसात भांडतील. म्हणून लक्ष्मणाला परत यायला थोडा वेळ लागेल असा विचार करून आणि जवळपास कोणी नाही हे पाहून त्याने, भावाने ज्या टोपल्याने दहा टोपली त्याच्या धान्याच्या राशीवर टाकली होती त्याच टोपल्याने दहा टोपली धान्य भरून त्याने लक्ष्मणच्या खळ्यातल्या राशीत टाकले आणि काही बोलल्याशिवाय आपल्या खाटेवर येऊन पडून राहला.

लोभीपणा

एका गावी एक लोभी व दुष्ट जमीनदार रहात असे. त्याने एका वर्षी चाळीस एकर जमिनीत आंब्यांची झाडे लावली. त्याने झाडांना पाणी घालायला व राखण करायला एक माळी ठेवण्याचे ठरविले. एक दिवशी त्याने महादू नावाच्या एका गरीब माणसाला बोलाविले व म्हणाला–"हे बघ, तू या सर्व झाडांना पाणी घालीत जा आणि यांची राखण कर. फळे लागू लागली म्हणजे मी तुला चार एकर देईन."

महादू त्याला कबूल झाला. त्याने आमराईत एक झोपडी बांधली. तो दररोज झाडाना पाणी घाली व पाहरा देई. चार वर्षे लोटली. झाडांना फळे लागली. महादू मालकाला म्हणाला–"मालक! फळे लागली आहेत. येऊन पहा तरी!"

जमीनदाराने अमराई जाऊन पाहिली व म्हणाला–"अजून सर्व झाडांना कोठे रे फळे लागली आहेत? आणखी एक वर्षभर तू काम कर." महादूने त्याप्रमाणे आणखी एक वर्षभर काम केले आणि मालकाला वर्षं पुरे झाल्याची आठवण करून दिली.

जमीनदार चार एकर पडीत ओसाड जमीन दाखवून म्हणाला–"मी ही जमीन तुला देईन म्हटले होते. तू येथे शेती कर, तुला हवी तशी!"

महादू मालकाला म्हणाला–"मालक! आपण अमराईतले चार एकर देतो म्हणाला होता नव्हं का?"

"मी तुला चार एकर जमीन देतो, म्हटले होते. आमराईतली जमीन देईन असे नव्हते म्हटले. या शिवाय सर्वं झाडांना फळे कोठे लागली आहेत?" असे म्हणत त्याने फळे न लागलेली दोन झाडे महादूला दाखविली.

महादू मालकाची लबाडी ऐकून पश्चात्ताप करीत घरी गेला. महादूचा मुलगा ते

Fullscreen 127 36 / 78

ऐकून खूप चिडला आणि त्याने जमिनदाराला चांगला धडा शिकवायचे मनाशी ठरविले.

काही दिवसांनी महादूने संन्याश्याचा वेष करून आपल्या दोघां मित्रांना आपले शिष्य म्हणून बरोबर चलायला सांगितले. गुरु शिष्य गावाबाहेर गेले. एका वडाच्या झाडाखाली तो स्वत: बसला व आपल्या शिष्यांना त्याने गावात पाठविले. दोघे शिष्य आपल्या गुरूचा महिमा सांगत गावभर फिरले. त्यांनी गांवकऱ्यांना असेदेखील सांगितले की त्यांचे गुरु काशीयात्रेला जातांना वाटेत या गावाच्या बाहेर वडाच्या पारावर उतरले आहेत. कोणाला हवे असेल तर त्यांच्या दर्शनाचा लाभ घेता येईल.

ते ऐकून गावकरी फळे व दूध घेऊन त्या संन्याश्याच्या दर्शनासाठी आले. महादूचा मुलगा सर्वांना ओळखत होता, म्हणून त्याने सर्वांच्या घरच्या गोष्टी अशा काही सांगितल्या की जणुंकाही दिव्य दृष्टीनेच त्याला सर्व कळले होते. आपली सर्व गुपिते संन्याश्याच्या तोंडून ऐकून त्यांचा त्याच्यावर जास्तच विश्वास वाढला.

त्या दिवशी शिष्यांनी जमिनीत पुरून ठेवलेले गुप्तधन गावात कोठे कोठे आहे हे गुरुजी विचारील त्याला सांगतील असे जाहीर केले. ती बातमी जमिनदाराला पण अर्थातच कळली. त्या दिवशी रात्री जमिनदार दूध, फळे वगैरे सर्व पदार्थ घेऊन गुरुजींच्या दर्शनास गेला. संन्याश्याचे पाय धरून म्हणाला–"महाराज! मला कमीत कमी एक तरी गुपित स्थान सांगावे. मी ते सर्व धन पुण्य कार्यात खर्च करीन."

जमिनदाराने फारच गळ घातली तेव्हां संन्याश्याने अगदी नाइलाजाने मान्य केल्याचे सोंग करीत म्हटले–"तु माझ्यावरोबर चल, मी तुला एक जागा दाखवितो." असे सांगून संन्यासी जमिनदाराला, त्याने महादूला दिलेल्या पडीत जमिनीत घेऊन गेला. तेथे पोचल्यावर त्याने एक वर्तुळाकार रेघ काढून दाखविली आणि म्हणाला–"या जागी दहा फुट जागा खणून पहा, तुला अपार सोने मिळेल."

त्यानंतर संन्यासी जमिनदाराला म्हणाला–"मी उद्यां सकाळी काशीयात्रेला जात आहे. मी परत येईपर्यंत यातून जे धन मिळेल ते खर्च करून तू एक शिव मंदिर बांधून ठेवले पाहिजेस." असे सांगून संन्यासी आपल्या शिष्यांसह निघून गेला.

जमिनदाराने दुसऱ्या दिवशी सकाळी महादूला बोलाविले व म्हणाला–"महादू! तुला मी जी पाच एकरजमीन दिली होती ती परत दे. आता या उतारवयात तू ही जमीन केव्हां कसणार व यातून पीक तरी केव्हां काढणार? म्हणून तु म्हणालास तशी आमराईतलीच चार एकर जमीन मी तुला देणार आहे."

महादू म्हणाला–"नको मालक! मला ती पडीत जमीनच राहू द्या. आपण मला ती चाळीस एकरांची सगळी आमराई दिलीत तरी नको.

जमिनदार घाबरून गेला आणि महादूची मनधरणी करू लागला, आमराईतली जमीन घ्यायला. शेवटी जमिनदार आमराईतली दहा एकर जमीन द्यायला तयार झाला, परंतु ते महादूला मान्य नव्हते. जमिनदाराने वीस एकर जमीन देऊ केली. तरीदेखील महादू मानेना. शेवटी चाळीस एकरांची सर्व आमराई द्यायला जमीनदार कबूल झाला. आपल्या नावावर सारी आमराई लिहून घेतल्यावर महादूने पडीत जमीन सोडली. जमिनदार त्या पडीत जमिनीत सोन्याची स्वप्ने पहात खणू लागला. दहा फूट जमीन खणून झाली तरी सोन्याचा एक तुकडादेखील त्याच्या दृष्टीस पडला नाही.

Fullscreen 127 38 / 78

कान धरला

एका जंगलात एक ऋषी तपश्चर्या करीत होते. जंगलात लाकडे फोडायला जाणारे लोक त्यांच्यासमोर फळे आणून ठेवीत व त्यांना नमस्कार करून आपल्या घरी जात. मुनी कधी कधी डोळे उघडून समोर काही ठेवले आहे का पहात व दिसले की खाऊन घेत. कधी कधी ते ध्यानस्थ असले म्हणजे पक्षी किंवा रानटी जनावरे येऊन खाऊन जात. हा क्रम नित्य चालू होता. काही लोकांनी अनेक वेळां त्यांच्याकडे पाहले, पण त्यांच्याकडे विशेष लक्ष दिले नाही, असे देखील होई.

एकदा एक मनुष्य नारळांचे एक गाठोडे घेऊन त्या वाटेने जात होता. त्याची नजर त्या मुनींवर पडली. त्याने चार नारळ मुनींसमोर ठेवले आणि पुढे निघून गेला. मुनींनी काही वेळाने डोळे उघडून पाहिले. त्यांना नारळ दिसले. मुनी एक नारळ आपटून फोडणार होते, तेवढ्यात एका लाकूडफोड्याने येऊन नारळ फोडून दिला. मुनी नारळाचे पाणी पिऊन खोबरे खाऊ लागले. तेव्हां लाकूडफोड्या आणखी एक नारळ फोडून देऊ लागला. मुनींनी त्याला थांबायला सांगितले व म्हणाले–"तू हे तिन्ही नारळ घेऊन जा. ते फोडताना तुझ्या मनात जी इच्छा असेल ती पुरी होईल."

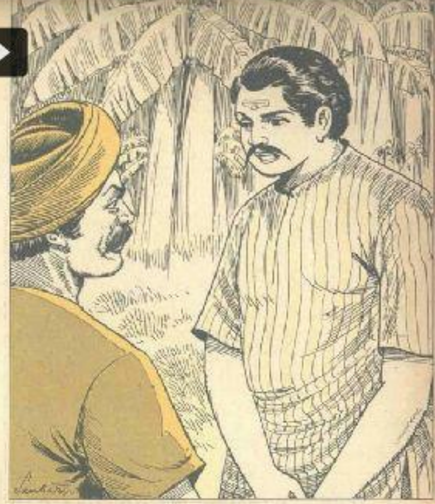
लाकूडफोड्या ते नारळ लाकडाच्या मोळीवर ठेवून ते घरी घेऊन आला.

त्या लाकूडफोड्याचे नाव रामू होते. लाकडे विकून त्याला जे पैसे मिळत त्यातले अर्धे पैसे तो खाण्याचे पदार्थ विकत घेण्यासाठी खर्च करी. पाव भाग दान-धर्मात खर्च करी व पाव भाग शिलकेत टाकी. किती पैसे जमले तरी लाकडे फोडण्याचे काम बंद करावयाचे नाही असे त्याने मनाशी ठरविले होते. ज्या दिवशी त्याला कमी पैसे मिळत त्या दिवशी दान करण्याची रक्कम कमी झाली, याचे त्याला दुःख होई. त्याला स्वतःच्या खर्चाला पैसे कमी पडल्याचे दुःख होत नसे.

रामूने घरी गेल्यावर त्याची प्रतिज्ञा कधी भंग होऊ नये व त्याच्या मुला बाळांना पोटभर खायला मिळत रहावे, अशी इच्छा करून नारळ फोडला. त्या दिवसापासून त्याला लाकडाच्या धंद्यात बरकत होत गेली. हळू हळू त्याने एक घर बांधून घेतले आणि पहिल्यापेक्षा अधिक दानधर्म करू लागला आणि त्याची बायको व मुले यांना अंगभर वस्त्र व पोटभर खायला मिळू लागले. सर्व लोक त्याला रामू ऐवजी रामजी काका म्हणू लागले.

रामूच्या घराजवळच एका श्रीमंताचे घर होते. त्याला हे पाहून आश्चर्य वाटे की त्याच्यापेक्षा रामूच जास्त दानधर्म कसा काय करतो व त्याची कीर्ती कां वाढत चालली आहे? तो रामूचा हेवा करू लागला.

एकदां त्या श्रीमंताने रामूला सरळ सरळ विचारले–"काय रे रामू, तू येऊन जाऊन एक लाकूडफोड्या, मग तुझी दर

रोज ही बरकत कशी काय होत चालली आहे? मला फार आनंद झाला. तुला राग येणार नसेल तर एक विचारू का? तुला जंगलात गुपित धन कोठे मिळाले का?"

"नाही मालक! तसं काही नाही. ही सर्व एका मुनीश्वरांची कृपा आहे. भोळ्या भावड्या रामूने सर्व खरे ते सांगून टाकले.

"काय रे, तरमग तुझ्याकडे आणखी दोन नारळ आहेत ना? काय पण नशीबवान आहेस रे तू? ते नारळ एकदा दाखविशील का? मी येईन तुझ्या घरी पहायला. श्रीमंता निस्संकोचपणे विचारले व रामूने मान्य केले.

Fullscreen 127 40 / 78

दुसऱ्या दिवशी तो श्रीमंत मनुष्य दुसरा एक साधा नारळ एका टोपलीत घेऊन रामूच्या घरी गेला. रामूचे नारळ हातात घेऊन बराच वेळ पहात राहिल्यावर रामूच्या नजरेआड त्याने रामूचा एक नारळ उचलून आपल्या टोपलीत ठेवला व आपला नारळ रामूच्या नारळाच्या जागी ठेवून दिला. नंतर काही बोलल्याशिवाय तो घरी निघून गेला.

तो श्रीमंत मनुष्य धनापेक्षेने नारळ फोडणार इतक्यात त्याची बायको येऊन म्हणाली–"अहो, नारळातले पाणी या पेल्यात धरा."

त्या श्रीमंत माणसाच्या जिव्हेला बायकोला पाहिल्यावर नेहमी 'दरिद्री' म्हणण्याची एक संवय झाली होती. बायकोने पाणी मागितले म्हणून याही वेळेस तोच शब्द मनातल्या मनात म्हणत त्याने नारळ फोडला.

परंतु आपली चूक उशिरा त्याच्या लक्षात आली व तो बायकोला वाटेल ते रागाने बोलला. परंतु चूक झाली ती सुधारणे शक्य नव्हते. त्याची संपत्ति हळू हळू कमी होत गेली आणि एक दिवशी दरोडेखोरांनी घरात शिरून घरात होते नव्हते ते सर्व चोरून नेले. शेवटी त्याला रामूच्या घरी जाऊन त्याच्याकडून दान मागून घ्यावे लागले. त्याने नारळ चोरून आणल्याचे कबूल करून ती चूक केल्याबद्दल स्वतःचे कान धरून रामूची माफी मागितली.

रामूला त्याची कीव आली. म्हणाला–"माझ्या जवळ जे दोन नारळ आहेत त्यात एक महिमा असलेला एक नारळ आहे. तुम्ही काळजी करूं नका. मी तो तुमच्यासाठी फोडतो." अशातऱ्हेने रामूच्या कृपेने श्रीमंत मनुष्य पहिल्यापेक्षा जास्त श्रीमंत झाला. तो दानधर्म करू लागला.

खरे झालेले स्वप्न

एका राजाने त्याच्या राज्यातल्या सर्वात हुशार व प्रसिद्ध सोनाराला बोलावून त्याच्या हातात थोडे सोने व हिरे देऊन त्याच्या दोन अंगठ्या करून द्यायला सांगितले.

सोनार सोने व हिरे घेऊन परत आला. त्याच्याजवळ राघव नावाचा एक तरुण सोनार काम शिकत होता. तो त्याला म्हणाला–"राजाने दोन अंगठ्या करून द्यायला सांगितल्या आहेत. मी घरी जाऊन खाऊन पिऊन येतो, मग काम सुरू करीन. तोपर्यंत या वस्तू काळजीपूर्वक संभाळून ठेव." असे सांगून सोनार घरी निघून गेला. मालक घरी निघून गेल्यावर राघव झोपला आणि छान घोरू लागला.

त्याच वेळी राजा वेष पालटून त्या सोनाराच्या दुकानासमोर आला. दुकानांत निश्चितपणे तरुण सोनार झोपलेला होता. राजाने दुकानात जाऊन त्या तरुणाच्या पाठीवर जोराने एक चापटी मारली आणि बाहेर निघून गेला.

"कोण रे तू दुष्ट? मला काय गोड सोनेरी स्वप्न पडले होते. मध्येच मोडले." असे म्हणत राघव जागा झाला.

राघव म्हणाला ते राजाला ऐकू आले. तो राजवाड्यात परत आला आणि राघवला धरून घेऊन यायला शिपायांना पाठविले.

राघवला राजासमोर हजर करण्यात आले. राजाने त्याला विचारले–"काय रे, तुला दुकानात कोणते स्वप्न दिसले?"

"महाराज, ते स्वप्न खरे होईपर्यंत मी ते सांगणार नाही." राघव म्हणाला.

"नाही सांगितलेस तर तुझ्यावर निरनिराळी संकटे ओढवतील." राजाने त्याला सावध करीत सांगितले.

Fullscreen 127 42 /78

"आपण पहिजे तर मला फाशी द्या नाहीतर सुळावर चढवा, पण मी ते काही सांगणार नाही." राघव निर्भयपणे म्हणाला.

"याला अंधारकोठडीत टाका." राजाने आपल्या शिपायांना आज्ञा केली.

राघवला कोठडीत दिवस काढणे कठीण वाटू लागले. त्याने कोठडीतून पळून जाण्याचा प्रयत्न केला. त्याला एक लहानशी काठी मिळाली. त्या काठीने त्याने खणून एक भुयारासारखे भोक पाडले आणि बाहेर आला. जवळच राजवाडा होता. एका खिडकीतून तो राजवाड्यात वरच्या मजल्यातल्या एका खोलीत शिरला. ती राजकन्येचीच खोली होती. राजकन्या पलंगावर झोपलेली होती. तिच्या समोर सोन्याच्या ताटात अन्न वाढलेले होते. राघव मांजराच्या पावलाने जवळ गेला व राजकन्येला जवळून पाहिले. तिचे सौंदर्य पाहून तिच्याशीच लग्न करण्याची इच्छा त्याच्या मनात उत्पन्न झाली.

राघव खोलीतून बाहेर जाऊ लागला तेव्हां राजकन्येची झोप मोडली. तिने विचारले–"कोण तू? माझ्या खोलीत शिरण्याची हिंमत तुला कशी झाली? मी बाबांना सांगून तुझे हे डोकेच उडविते."

"राजकन्या! माझा जीव घ्यायला तुझ्या वडिलांनी कष्ट करण्याचे कारणच नाही. तू आपल्या हातांनी ते काम कां उरकून टाकीत नाहीस? तुझ्यावर माझे किती प्रेम आहे, हे मी शब्दात वर्णन करून सांगू शकणार नाही." राघव म्हणाला.

त्या बोलण्याचा राजकुमारीच्या मनावर परिणाम झाला. तिने राघवला तो कोण काय व तो तेथे कसा आला सर्व विचारून घेतले. राघव उजाडण्याच्या सुमारास आल्या वाटेने आपल्या कोठडीत जाऊन बसला.

त्याच सुमारास राजासमोर एक मोठा प्रश्न उभा राहीला. त्या देशाच्या चक्रवर्ती राजाने आपल्या या मांडलिक राजाकडे आपले दूत पाठविले. दूतांबरोबर तीन घोडे होते. दूत म्हणाले–"महाराज! या घोड्यांचे काय वय असेल हे सांगावे किंवा आमच्या महाराजांचे वर्चस्व कबूल करावे. आपण दोन्ही गोष्टी करण्याचे नाकारलेत तर आमच्या चक्रवर्ती महाराजांचे सैन्य आपल्या राज्यावर चालून येईल व आपले राज्य जमिनदोस्त करून टाकील.

राजाच्या दरबारातील एकालाही घोड्यांचे वय किती असेल हे सांगता आले नाही. राजाच्या मुलीला ते माहीत होते, पण तिने राजाला ते न सांगतां रात्री राघव आला त्याला सांगितले.

राजाला अचानक राघवची आठवण झाली. त्याने राघव जिवंत असेल तर त्याला घेऊन यायला शिपायांना आज्ञा केली. त्याप्रमाणे राघवला राजासमोर हजर करण्यात आले. तो जिवंत होता एवढेच नव्हे तर चांगला जाडजूड झाला होता. राजाने त्याला विचारले–"काय रे, या घोड्यांचे काय वय आहे सांगू शकशील का?"

"मी सांगू शकेन महाराज! पण प्रथम त्यांना यव खायला घाला." राघव म्हणाला.

तिघां घोड्यासमोर यव धान्य ठेवण्यात आले. एका घोड्याने समोर ठेवलेले सर्व

Fullscreen 127 44 / 78

धान्य खाऊन टाकले. दुसऱ्याने अर्धेच खाल्ले व तिसऱ्याने नुसते तोंड चाळवले, एक दाणा देखील खाल्ला नाही.

ते पाहून राघव म्हणाला–"महाराज, पहिला तीन वर्षांचा आहे, दुसरा दोन वर्षांचा व तिसरा फक्त एक वर्षाचा आहे." चक्रवर्तीचे दूत ते उत्तर बरोबर असल्याचे मान्य करून निघून गेले.

दूत निघून गेल्यावर राघवला राजाने विचारले–"काय रे तू आपल्या जिवावर असा एवढा उदार कां झाला आहेस? अजून सर्व आयुष्य तुझ्यासमोर आहे. अजून तरी सांग, तुला कोणते स्वप्न पडले होते?"

"महाराज, क्षमा करावी. मी त्या स्वप्नाविषयी काही बोलायला तयार नाही." राघव म्हणाला.

राजाने राघवला अंधारकोठडीत घेऊन जायला शिपायांना सांगितले.

असेच एक वर्ष लोटले. चक्रवर्ती राजाचे दूत पुन्हा आले. या खेपेस ते बरोबर तीन फळे घेऊन आले. ती फळे किती दिवसांपूर्वी काढली हे राजाने सांगितले नाही तर चक्रवर्तीचे सैन्य राजधानीवर चालून येईल असे दूतांनी सांगितले. तिन्ही फळे दिसायला सारखी होती. कोणाला बरोबर उत्तर सांगता आले नाही. राजाने आपल्या मुलीला विचारले. पण माहीत असूनही राजकन्येने राजाला सांगितले नाही, राघवला तो रात्री भेटला तेव्हां सांगितले.

नाईलाजाने राजाला या खेपेसही राघवलाच बोलवावे लागले. "तुला या फळांचे वय किती आहे हे सांगता येईल का?" राजाने विचारले.

राघवने पाणी मागवून फळे पाण्यात टाकली. एक फळ तळाला गेले. एक अर्धवट बुडले व एक वरच तरंगत राहले. ते पाहून राघव म्हणाला–"महाराज! पहीले फळ एक वर्षाचे आहे, दुसरे दोन वर्षांचे व तिसरे तीन वर्षांचे आहे." उत्तर बरोबर असल्याचे दूतांनी मान्य केले आणि निघून गेले.

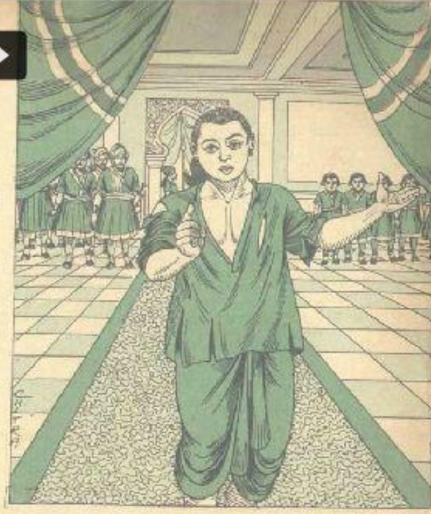
राजाने पुन्हां राघवला विचारले–"मुला! तू उगाच आपले जीवित व्यर्थ कां घालवीत आहेस? तुला काय स्वप्न प्रडले होते ते सांगून टाक व मोकळा हो!"

राघव म्हणाला–"महाराज! आपण मला वारंवार हा प्रश्न कां करता, कळत नाही. मी याचे उत्तर देणार नाही, हे आपणांला माहीत आहे."

राजाने राघवला पुन्हां अंधारकोठडीत पाठवून दिले. एक वर्ष आणखी लोटले. या खेपेस चक्रवर्तीने बारा मुलांना दूतांबरोबर पाठविले. दूतांनी विचारले–"महाराज, यातली मुले कोण कोणती व मुली कोण कोणत्या, सांगावे. नाहीतर चक्रवर्तीची असंख्य सेना आपल्या राज्यावर चालून येईल."

सर्व मुलांना एकाच तऱ्हेचे पोशाख घालण्यात आले होते. म्हणून मुले कोण व मुली कोण हे ओळखणे कठीण होते.

राजा घाबरला. राजाने राजकन्येला जाऊन विचारले. परंतु राजकन्येने मुलां-मुलींना ओळखण्याची खूण राजाला न सांगता राघवला सांगितली. या खेपेसही राजाने राघवला अंधारकोठडीतून बोलावून

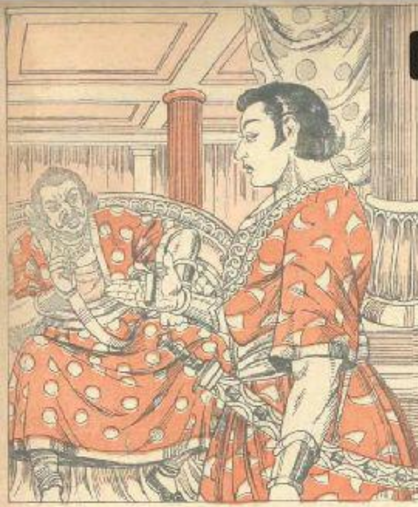
आणविले आणि मुले कोणती व मुली कोण-कोणत्या हे सांगायला सांगितले.

"महाराज, मुले कोण व मुली कोण हे मी ओळखतो, पण माझी एक अट आहे, मी मागेन ते मला मिळाले पाहिजे." राघव म्हणाला.

"वाटेल ते मागून घे. सारे राज्य मागितलेस तरी मी द्यायला तयार आहे. हे राज्य नष्ट होऊ नये, एवढीच माझी इच्छा आहे." राजा म्हणाला.

"आपणाला एक मुलगी आहे व ती अप्रतिम सुंदर आहे, असे ऐकतो. तिच्याशी माझे लग्न करून द्यावे." राघव म्हणाला.

Fullscreen 127 46 /78

"हे संकट टळले तर मी त्याला कबूल आहे." राजाने वचन दिले.

राघवने सर्वांना जेवायला तयार व्हायला सांगितले. हात धुवायला त्याने ऊन पाणी मागविले. बारा पैकी सहा मुले ऊन पाण्याने हात धुवायला मागेपुढे करू लागली. बाकी सहा जणांनी आनंदाने हात धुवून घेतले. राघव म्हणाला—"ऊन पाण्याने हात न धुणारी मुले मुलेच आहेत व बाकी सहा मुली आहेत." राघवचे उत्तर बरोबर असल्याचे चक्रवर्तींच्या दूतांनी मान्य केले व राजाचा निरोप घेऊन निघून गेले.

राजाने वचन दिल्याप्रमाणे आपल्या मुलीचे राघवशी लग्न करून देऊन त्याला आपला जांवई करून घेतले.

मध्यंतरी चक्रवर्ती महाराजांच्या मनात आणखी एक विचार आला. त्यांच्या प्रश्नांची बरोबर उत्तरे देणाऱ्याचा काटा दूर केला की आपल्याला शत्रूचे राज्य बळकाविता येईल, असा विचार करून चक्रवर्तीने राघवलाच आपल्या दरबारी आदरपूर्वक बोलाविले. राजा त्याला म्हणाला—"माझ्या दूतांकरवी, माझ्या सर्व प्रश्नांची तू समर्पक अशी उत्तरे दिली आहेस असे कळले. मी तुझ्या हुशारीची आणखी एक परीक्षा घ्यावी म्हणतो. हा लोखंडाचा गज मी तुला देतो. तू तीन दिवसांच्या आत याचे रेशमी वस्त्र विणून घेऊन ये. जर तू तीन दिवसात हे काम पुरे कलेस तर मी तुझ्याशी माझ्या मुलीचे लग्न करून देईन. नाहीतर तुझा शिरच्छेद करीन."

चक्रवर्तीने आपल्याला ठार करण्यासाठीच ही युक्ती काढली असावी हे कळायला राघवला वेळ लागला नाही. उत्तर सांगायला त्याची बायको म्हणजे राजकन्या जवळ नव्हती. तो याच विचारात राजवाड्याच्या उद्यानात फिरत असतां चक्रवर्तींची मुलगी समोर येऊन त्याला म्हणाली—"तू कोणत्या काळजीत आहेस?"

चक्रवर्तींच्या मुलीने प्रथमदर्शनीच राघवला पाहतांच मनाने त्याला वरले होते.

राघव म्हणाला—"चिंता करण्याचे कारण म्हणजे चक्रवर्तीने मला एक लोखंडी गज देऊन त्याचे रेशमी वस्त्र विणून तीन दिवसांच्या आत आणून द्यायला सांगितले आहे. चक्रवर्तींच्या कन्येने एक उपाय सुचविला. राघवने त्याप्रमाणे चक्रवर्तींला भेटून तो प्रश्न विचारला. चक्रवर्ती राघवने विचारलेला प्रश्नच पुन्हां उच्चारीत विचारले—"वाळूचे सूत कसे काढायचे, हा काय प्रश्न झाला?"

"चक्रवर्ती! लोखंडातून रेशमी वस्त्र कसे तयार करायचे हा तरी काय प्रश्न झाला?" राघव म्हणाला.

"तू जिंकलास. मी हारलो. मी आपल्या मुलीचे तुझ्याशी लग्न करून द्यायला तयार आहे." चक्रवर्ती आनंदाने म्हणाला. राघव चक्रवर्तींच्या मुलीशी लग्न करून परत आला व राजाला म्हणाला—"महाराज! मी त्या दिवशी दुकानात जे स्वप्न पाहिले होते ते काय हे आज सांगतो. स्वप्न असे होते. मी उद्यानात बसलो आहे. एका बाजूला चक्रवर्तींची कन्या बसली आहे व दुसऱ्या बाजूला आपली राजकन्या बसली आहे, असे ते स्वप्न होते. हे स्वप्न मी त्याच दिवशी सांगून टाकले असते तर ते कधी खरे होऊ शकले असते कां?"

"राघव, तू हुशार व विवेकशील शहाणा आहेस. तू चक्रवर्तींचा जांवई झाला आहेस. म्हणून माझ्या राज्यावरचे संकट आतां कायमचे टळले आहे. आतां मी तुलाच माझ्या गादीचा वारस करून मोकळा होतो." त्याप्रमाणे राजाने राघवला आपल्या गादीवर बसविले आणि स्वतः वानप्रस्थाश्रम घेतला.

Fullscreen 127 48 / 78

बोलके फळ

एका राजाकडे पुष्कळ गायी होत्या. गाईंची राखण करण्यासाठी गुराखी दररोज गाईंना डोंगरावर चरायला घेऊन जात. संध्याकाळी गोठ्यात बांधण्यापूर्वी मोजताना गाई कमी निघत. राजाने कडक पाहरा ठेवला. तरी गाईंची संख्या झपाट्याने कमी होऊ लागली तेव्हां राजाने आपल्या तिघां राजकुमारांना गाईंच्या शोधार्थ गाईंच्या पाठोपाठ पाठवून दिले.

राजकुमार दिवसभर हिंडत संध्याकाळच्या सुमारास एका जंगलात पोंचले. तेथे त्यांना विक्षिप्त अशी एक म्हातारी भेटली. तिने राजकुमारांना विचारले–"बाळांनो! तुम्ही कोठे रे निघालात?"

राजकुमार रागावून म्हणाले–"तुला काय करायचे आहे? आपल्या वाटेने जा."

ती बाई काही तरी बडबडत निघून गेली. चांगला काळोख पडू लागला त्या सुमारास ते एका किल्ल्याजवळ येऊन पोचले. त्यांनी आत डोकावून पाहिले. त्यांना गाई बांधून ठेवलेल्या दिसल्या आणि एक म्हातारी राक्षसीण पण घोरत पडलेली दिसली. राजकुमारांच्या पावलांची चाहूल लागताच ती जागी झाली.

राजकुमारांनी थोडे साहस दाखवून तिला विचारले–"आजी! आम्हांला काही काम देता का? आम्ही येथेच राहू."

राक्षसीण भोळी नव्हती. हे तिघे गाईंना सोडवून घेऊन जायला आले आहेत, हे तिने ओळखले. राजकुमारांना काही तरी करून ठार करण्याचे ठरवून ती म्हणाली–"ठीक आहे मुलांनो! गाईंचे दूध काढायची वेळ झाली आहे. दूध काढून घेऊन या. उद्यांपासून माझ्या गाईंची राखण करण्याचे काम मी तुम्हांलाच देणार आहे."

राजकुमार दूध काढून घेऊन आले. म्हातारी दूध तापवायला बसली. राजकुमार गाईंना कसे सोडवून न्यायचे हा विचार करीत बाहेर उभे होते. थोड्या वेळाने राक्षसीण त्यांना आत बोलावून म्हणाली–"तुम्ही उपाशी दिसतां, पहिल्याने एवढे दूध पिऊन घ्या." असे सांगून तिने तीन भांड्यात विष घातलेले दूध प्यायला दिले. दूध प्याल्याबरोबर ते जागच्या जागी मरून पडले. राक्षसिणीने तिघांची प्रेते एका पेटीत घालून ठेवून दिली.

राजकुमार बरेच दिवस झाले तरी परत न आलेले पाहून राजाला काळजी वाटू लागली. राजाच्या गुराख्यात गोविंद नावाचा एक हुशार तरुण गुराखी होता. तो धाडस करून राजाला म्हणाला–"महाराज! मला आज्ञा करावी, मी राजकुमारांचा व गाईंचा शोध काढून त्यांना सुखरूप घरी घेऊन येतो." राजाने त्याला परवानगी दिली.

ज्या वाटेने राजकुमार गेले होते त्याच वाटेने गोविंद पण गेला. त्याला देखील ती कुरूप म्हातारी भेटली. तिने त्याला विचारले–"कोठे रे चाललास बाळ?"

गोविंदने खरेखरे ते सांगून टाकले.

ते ऐकून म्हातारी म्हणाली–"येथून थोड्या अंतरावर एक किल्ला आहे. तू

असाच पुढे चालत जा. त्या किल्ल्यात वाटसरूंना फसवून खाणारी एक राक्षसीण राहते. ती गाई गुरे चोरते. माझ्या बहिणीच्या मदतीने तिने राजाच्या गाई चोरून किल्ल्यात नेऊन ठेवल्या आहेत. तिचे काम निघून गेल्यावर तिने माझ्या बहिणीला ठार केले. आतापर्यंत तिने तुझ्या राजाच्या राजकुमारांना पण ठार केले असल्यास नवल नाही. मी त्यांना ही गोष्ट सांगून सावध करणार होते. पण मी त्यांना कोठे जाता आहां, असे विचारले तर त्यांना राग आला आणि ते काही बोलल्याशिवाय निघून गेले. गोविंदने त्या म्हातारीला विचारले–

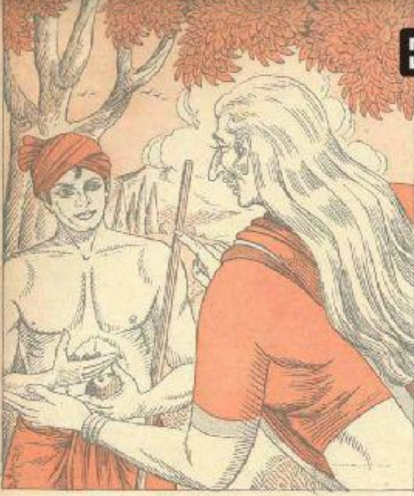

Fullscreen

127

50 / 78

"तुझी बहीण कोण आहे? त्या राक्षसिणीने आमच्या गाई कां चोरून नेल्या?"

त्यावर ती कुरूप म्हातारी म्हणाली– "त्या राक्षसिणीला म्हातारपणामुळे स्वतःचे पोट भरणे देखील कठीण झाले. तिची नजर तुमच्या राजाच्या गाईंवर पडली. माझी बहीण एक जादुगारीण होती. त्या राक्षसिणीची माझ्या बहिणीशी कशी ओळख झाली कोणास ठाऊक. तिने माझ्या बहिणीला लोभ दाखविला की चोरून आणलेल्या गाई अर्ध्या अर्ध्या वांटून घेऊ. तिने माझ्या बहिणीकडून गाई मिळविल्यावर माझ्या बहिणीला मारून टाकले. म्हणून मी तिच्यावर सूड उगविण्याचे मनात ठरविले. मी म्हातारी असले तरी मला दोन तीन मंत्र येतात. तुझ्यासारख्यांच्या मदतीने मी आपल्या मंत्रशक्तीचा उपयोग करून सूड उगवावा, म्हणते."

सर्व काही ऐकून घेतल्यावर गोविंद म्हणाला–"त्या राक्षसिणीच्या हातातून राजकुमारांना आणि गाईंना सोडवायला काही युक्ती असेल तर सांग."

"मी तुला सांगितले ना, काही मंत्रशक्ती अद्याप माझ्याजवळ आहेत." असे सांगून एक फळ व तीन खडे गोविंदच्या हातात देत ती म्हणाली–"हे फळ तुझ्यावर येणाऱ्या संकटाची सूचना तुला अगोदरच देऊन ठेवतील. हे बोलके आहे. तुझे काम झाले की या फळाचे बी काढून पाण्यात थोडेसे हातातच घासून ते पाणी मेलेल्या लोकांवर शिंपड, मेलेले लोक जिवंत होतील. हे खडे एकेक करून जमिनीवर टाक व तुला जे मागायचे असेल ते मागून घे. तुला इच्छित फळ मिळेल. तुझ्या हातून त्या राक्षसिणीचा वध निश्चित होईल अशी माझी खात्री आहे. आता तू आपले काम कर."

त्या वस्तू घेऊन गोविंद किल्ल्याकडे निघाला. म्हाताऱ्या राक्षसिणीला भेटताच त्याने काही तरी कामाची मागणी केली. हा देखील गाईंना पळवून घेऊन जायला आलेला दिसतो आहे. "बरे तर तू माझ्या गाईंची राखण कर व यांना रोज चरायला घेऊन जात जा." असे सांगून म्हातारी राक्षसीण घरात निघून गेली. थोड्या वेळाने एका पेल्यात दूध आणून देऊन म्हणाली– "मुला! दमला असशील, पहिल्याने एवढे दूध पिऊन घे."

"दूध पिऊ नकोस! यात विष आहे!" फळ गोविंदला हळूच सावध करीत म्हणाले.

राक्षसिणीच्या नजरेआड गोविंदने ते दूध ओतून टाकले.

गोविंदला जिवंत पाहून राक्षसिण चकित झाली. म्हणाली–"मुला, तेथे अंथरूण अंथरून ठेवले आहे, जाऊन झोप."

"त्या अंथरुणावर झोपू नकोस. खड्ड्यात पडून मरून जाशील." फळ हळूच म्हणाले.

राक्षसीण निघून गेल्यावर गोविंदने तो बिछाना उचलून पाहिला, त्याच्या खाली एका खोल खड्ड्यात काटे होते. दोन्ही वेळ गोविंदचा जीव वांचला. आता गोविंद खात्रीने मेला असावा असे समजून म्हातारी राक्षसीण झोपी गेली.

गोविंदला रात्रभर झोप आली नाही. तो किल्ल्यांत फिरून राजकुमार कोठे आहेत हे पाहू लागला, तेव्हां त्याला एका जागी एका पेटीत राजकुमारांची प्रेते दिसली. त्या कुरूप म्हातारीच्या बहिणीचे प्रेत पुष्कळ शोधून पाहिले तरी गोविंदला मिळाले नाही. म्हणून आतां या फळाचा पुढला उपयोग करून घेण्याच्या हेतूने फळातले बी काढून हातातल्या हातातच पाण्यात जरा घासलें आणि ते पाणी कुरूप म्हातारीने सांगितल्या-प्रमाणे राजकुमारांवर शिंपडले. राजकुमार जिवंत होऊन उभे राहले. त्यांनी गोविंदला ओळखले.

Fullscreen 127 52 / 78

त्यानंतर चौघांनी आपल्या सर्व गाई सोडून किल्लयाबाहेर नेल्या. गोविंदने वाटेत कोठे ती कुरूप म्हातारी भेटेल, म्हणून पाहिले, पण ती भेटली नाही.

तिकडे राक्षसिणीची झोप मोडली. गोविंदचे अंथरूण जसेच्या तसे त्या खड्डयावर होते. ते पाहून तिला संशय आला. तिने गोठ्यात जाऊन पाहिले. गाई नव्हत्या. गोविंदच गाईंना सोडवून पळून गेला असावा असा विचार करून ती धावत धावत किल्ल्याबाहेर आली.

राजकुमार व गोविंद चौघांना म्हातारी राक्षसीण ओरडत होती ते ऐकू आले. ती मोठमोठी पावले टाकीत धावत जवळ येऊन पोचणार यात त्यांना शंका उरली नाही. गोविंदला कुरूप म्हातारीने दिलेल्या खड्यांची आठवण झाली. एक खडा टाकून 'समोर राक्षसिणीच्या वाटेवर काटेरी झाडे येऊन पडू देत' असे तो म्हणाला. काटेरी झाडांपलीकडे थोड्या कष्टाने का होईना राक्षसीण आली आणि घाईघाईने चालू लागली. ती जवळ पोचत आहे हे पाहून गोविंदने आणखी एक खडा फेकून 'आगीचे लोट राक्षसिणीच्या वाटेवर उभे होऊ देत?' असे म्हटल्याबरोबर आगीच्या लोटात म्हातारी राक्षसीण सापडली. विस्तव विझेपर्यंत तिला जागच्या जागी उभे रहावे लागले. गोविंदला व राजकुमारांना दूर निघून जायला पुष्कळ अवधी मिळाला.

परंतु पुन्हा राक्षसीण जवळ येऊन पोचलेली पाहून गोविंदने तिसरा खडा फेकून म्हटले–"मध्ये एक नदी होऊ दे." नदीला मोठा पूर आला. राक्षसीण नदी पार करण्याच्या प्रयत्नात नदीत बुडून वाहून गेली. संध्याकाळपर्यंत गोविंद व राजकुमार आपल्या गाईंना घेऊन सुखरूप येऊन पोचले. गोविंदच्या हुशारीबद्दल राजाने त्याला शाबासकी दिली व त्याला एक मोठे इनाम दिले.

डोळे उघडले

कांचीपुरम् येथे एक वाणी रहात असे. त्याने व्यापारात कोट्यावधी रुपये मिळविले. त्याला लोक नवकुबेर म्हणत. त्याला मुले मुली पुष्कळ होती. त्याचे सर्व जांवई घरजांवई होते. त्याने त्यांना सुद्धां आपल्याच धंद्यात कामावर लावले होते. अशा तऱ्हेने त्याचा व्यापार खूप वाढला.

हा कुबेर लोभीपण तितकाच होता. त्याने दानधर्म केला नाही की देऊळ किंवा धर्मशाळा बांधण्यासाठी खर्च केला नाही.

एकदा एक बैरागी त्या धनकुबेराकडे आला. त्याने एक वेळचे जेवण वाढावे अशी विनंती केली.

"कोण रे चोरा तू? भामटा कुठला? तुला मरायला माझेच घर मिळाले का?" कुबेर म्हणाला.

"मी चोरच असतो तर तुझ्यासमोर हात पसरून भीक मागायला आलो असतो का?" बैराग्याने विचारले.

थोडा वेळ दोघांचे असेच बोलणे होत राहले. नंतर याच्याशी वाद घालण्यात वेळ घालविणे फुकट आहे असा विचार करून कुबेराने त्याला नोकरांकरवी बाहेर हाकलून लावले. बाहेर ढकलून लावले तरी बैराग्याने आपला हट्ट सोडला नाही. त्याला एक दिवसाचा शिधा मिळेपर्यंत मी तेथून जाणार नाही असे सांगून तो संध्याकाळपर्यंत घरासमोर हट्ट धरून बसून राहला.

"तू माझ्या दारासमोर उपाशी मेलास तरी मी तुला काही देणार नाही." कुबेर रागाने म्हणाला. बैरागी तीन दिवस व रात्री कुबेराच्या घरासमोर बसून राहला. कुबेराला त्याच्या नातेवाइकांनी, बैराग्याचा शाप भोवला नाही म्हणजे पुरे, म्हणून

Fullscreen 127 54 / 78

समजावून सांगितले. कुबेर तरीपण घाबरला नाही. त्याने घराचे दार बंदच ठेवले. तो दुसऱ्याच एका दाराने येऊ जाऊ लागला. काही दिवसांनी बैरागी निघून गेल्याचे कुबेराच्या लक्षात आले. कुबेराला वाटले की आपणच जिंकलो. परंतु दार उघडल्याबरोबर बैरागी पुन्हां येऊन बसला.

"हा बैरागी शनीसारखा माझ्या पाठीशी लागला आहे. बिचारा तरी असं कां?" कुबेराने आपल्या नोकरांना असे सांगून पाठविले.

"मी तुझ्याकडे काही मागायला आलो नाही. तुझ्याजवळ मला काही बोलावयाचे आहे." बैराग्याने कुबेराला उलट निरोप पाठविला. कुबेराने सहा महिने मला कोणाला भेटायला वेळ नाही. तरी तसे जरूरी काम असेल तर सहा महिन्यांनी येऊन भेट, असे सांगून पाठविले. बैरागी निघून गेला व बरोबर सहा महिने झाल्यावर आला. तरी कुबेर त्याला भेटायचे टाळीत राहला. तो त्याला जितक्या दिवसांनी यायला सांगे तितक्या दिवसांनी बैरागी येऊन उभा राही. आतां बैरागी काय म्हणतो ते ऐकावेच लागणार असा विचार करून कुबेराने त्याला बोलाविले.

"मी एक वर्ष झाले, पाहतो आहे माया तुला काही पाहू देत नाही. तुझी बायको, मुले व बन्धुबांधव यांची माया तुझ्या नजरेवर पडदा घालून बसली आहे. डोळे उघडून पहा, सत्य तुला स्पष्ट दिसेल." बैरागी म्हणाला.

"आपल्या आत्मीयांना सोडून द्यायला सांगण्यासाठी, हा उपदेश करायला का तू इतके दिवस येत राहलास? तुझ्या उपदेशाची मला गरज नाही. मी काय करावे हे मला कळते." कुबेर म्हणाला.

"यांपैकी तुझा असा कोण आहे रे? तू मिळवितो आहेस तोंपर्यंत हे सर्व, मुंगळे गुळाला चिकटून बसतात तसे चिकटून आहेत. तुझ्याजवळ पैसा नसेल तर कुत्रादेखील तुझ्याकडे फिरकणार नाही. पाहिजे तर मी तुला ही गोष्ट सिद्ध करून दाखवितो." वाणी त्या गोष्टीस कबूल झाला आणि बैरागी त्याला उपाय सांगितल्यावर निघून गेला.

त्यानंतर काही दिवसांनी कुबेराने, तो आजारी पडला असल्याचे सोंग केले. तो बायकोला म्हणाला–"मरण जवळ येऊन ठेपले आहे. इतके दिवस फुकट गेले. दानधर्म केला नाही, पुण्य कमाविले नाही. हे मरण आणखी एका वर्षाने आले असते तर काय बिघडले असते?" असे म्हणत त्याने एकदम डोळे फिरविले आणि अकडल्यासारखा पडून राहला. कुबेराची बायको घाबरून गेली. तिने वैद्याला बोलाविले. रोग काय आहे हे वैद्यालादेखील कळले नाही. तो निराश होऊन निघून गेला. कुबेर, बैराग्याने सांगितला होता तसा श्वास रोखून बसला होता.

त्याच्या घरी रोज अन्नसत्रच जणुकाही चालू होते. कारण त्याची नातेवाईक मंडळी शे दोनशे तरी त्याच्या घरी नेहमी रहात. सर्व कुबेराच्या चारी बाजूला घोळका करून रडू लागले. काही जण म्हणाले–"मोठ-

Fullscreen 127 56 / 78

मोठी माणसे सुद्धा मृत्यूच्या जबड्यातून सुटत नाहीत."

. बरोबर त्याच वेळी बैरागी तेथे आला. त्याने एका पेल्यात दूध घेऊन सर्वांना गप्प बसायला सांगितले. हा पुन्हां जिवंत व्हावा असे तुमच्या पैकी कोणाला वाटत असेल तर त्याने सांगावे. हे पहा औषध."

कुबेराची बायको वगैरे सर्व बैराग्याचे पाय धरून म्हणाले–"आमचे रक्षण करा. आपणच काय पाहिजे ते द्या. हे औषध देऊन यांना जिवंत करा."

"मूर्ख आहांत, मरण जवळ येऊन ठेपले की कोणतेच औषध उपयोगी पडत नाही. हे औषध तुमच्यापैकी को णी घेतलेत तर त्याला एका क्षणात मरण येईल, आणि औषध घेणाऱ्याचे उरलेले आयुष्य शेटजींना मिळेल. जो कोणी आपले उरलेले आयुष्य शेटजींना द्यायला तयार असेल त्याने हे औषध घ्यावे."

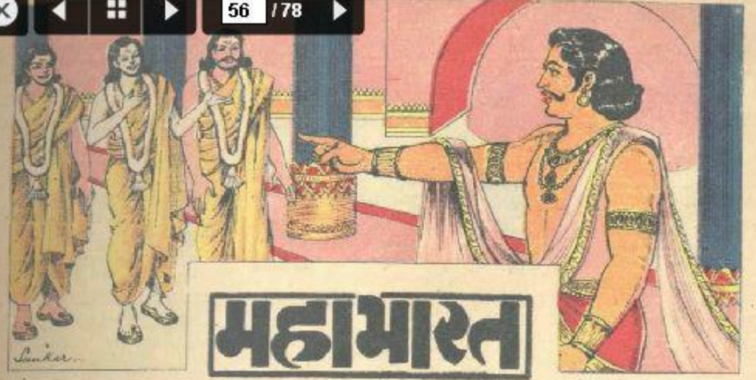
पण कोणी पुढे यायला तयार झाला नाही. सर्व जागच्या जागी बसून राहले. काही वेळ वाट पाहून बैराग्याने विचारले–"कोणी यांच्यासाठी आपले आयुष्य द्यायला तयार नाही तर?"

त्याला उत्तर मिळाले नाही.

"काय पण जग आहे, तुम्हां सर्वांना सुखी करण्यासाठी याने दानधर्म सुद्धा केला नाही आणि आज याच्यासाठी कोणी आपले प्राण द्यायला तयार नाही. फुकट रे तुझे हे वैभव कुबेरा!" बैरागी म्हणाला.

"बैरागी बुवा, माझे डोळे उघडले!" म्हणत उठून बसला. सर्व चकित होऊन त्यांच्याकडे पहात बसले. त्यानंतर कुबेराने आपल्या सर्व नातेवाईकांना घराबाहेर काढले आणि आपले धनदान धर्म करण्यासाठी खर्च करायला सुरवात केली. त्याने सर्व कामधंदा आपल्या मुलांच्या हाती दिला व स्वतः ईशचिंतनात पुढील आयुष्य घालवू लागला.

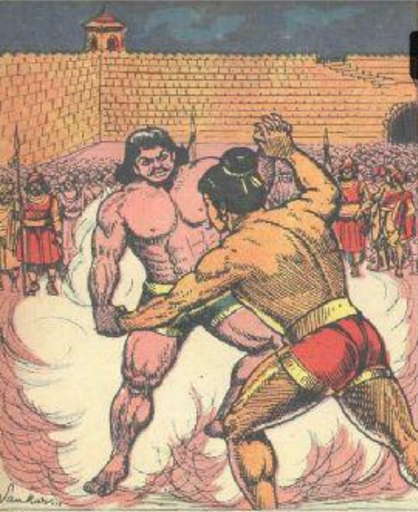
महाभारत

मध्यरात्रीची वेळ असेल, जरासंधाला आपल्या पाहुण्यांची आठवण झाली. तो यज्ञशाळेत जाऊन कृष्ण व भीमार्जुनांस म्हणाला–"आपण ब्रह्मचारी स्नातक म्हणवितां, पण ब्रह्मचारी गळ्यात फुलांच्या माळा घालीत नाहीत. त्या शिवाय तुमच्या खांद्यांला धनुष्याचे घट्टे पडलेले दिसत आहेत. तुम्ही नगराच्या मुख्य द्वारातून प्रवेश केला नाही. भुईकोट ओलांडून आलां आहां. यावरून तुम्ही ब्राह्मण वेषधारी क्षत्रिय असाल असे मला वाटते. मग माझा अंदाज बरोबर आहे की चुकीचा? तुम्ही कोणत्या हेतूने आलां आहां?"

ते ऐकून कृष्ण म्हणाला–"ब्राह्मण, क्षत्रिय व वैश्य तिन्ही वर्णांचे लोक ब्रह्मचारी व स्नातक असू शकतात. आम्ही क्षत्रिय स्नातक आहो. थोरां मोठ्यांच्या सांगण्या-प्रमाणे मित्र व स्नेही असेल तर त्याच्या घरी समोरच्या दाराने प्रवेश करावा आणि शत्रूच्या घरी दार नसेल तेथून प्रवेश करावा. तू आमचा शत्रू आहेस, म्हणून आम्ही भुईकोट ओलांडून आलो. तुझ्याशी आमचा स्नेह वा मैत्री जमणे शक्य नाही हे माहीत होते. म्हणून आम्ही तुझी अर्घ्य आदिसह पूजा स्वीकारली नाही. आम्ही आपल्या शौर्याचा व पराक्रमाचा परिचय तुला देण्यासाठी आलो आहो."

जरासंध शांत आवाजात कृष्णाला म्हणाला–"पुष्कळ विचार करून पाहिला तरी तुमच्या विषयी मनात द्वेष किंवा राग

Fullscreen 127 58 /78

येतच नाही. मग मी तुमचा शत्रू कसा काय? निरपराध्याला शत्रू मानणे धर्मविरुद्ध नाही का?"

"एका थोर पुरुषाने आपल्या कुळातल्या एका धर्म कार्यासाठीच तुझ्याशी युद्ध करण्यास आम्हांला पाठवले आहे. कारणाशिवाय कित्येक राजांना कैदेत ठेवून दररोज एक या प्रमाणे भैरवासमोर बळी देणारा तू निरपराधी कसा होऊ शकशील? याहून मोठा अधर्म कोणता होऊ शकेल? तुझा वध करून त्या राजांची सुटका करण्यासाठी आम्ही आलो आहों. तुझ्यासारख्या कार्तवीर्य आदिकांची काय अवस्था झाली तुला माहीत नाही वाटते? तू सर्व राजांना कैदेतून मुक्त करून स्वतःचा प्राण वांचवायचा असेल तर वांचव, नाही तर आमच्याशी द्वंद्वयुद्धास तयार हो. मी कृष्ण आहे व हे दोघे भीमार्जुन आहेत." कृष्णाने स्पष्ट शब्दातच आपला परिचय दिला.

कृष्ण म्हणाला ते ऐकून जरासंधाच्या सर्व अंगाचा जळफळाट झाला. म्हणाला–"मी ज्या राजांना आपल्या शौर्यपराक्रमान जिंकून कैदेत टाकले त्यांना तुमच्या धमक्यांवर सोडून देईन असे वाटले होय तुला? माझ्याशी युद्ध करायचे असेल तर ये आपले सैन्य घेऊन. नाहीतर तुमच्या पैकी कोणी माझ्याशी द्वंद्वयुद्धास येणार असाल तर या. मी तयार आहे."

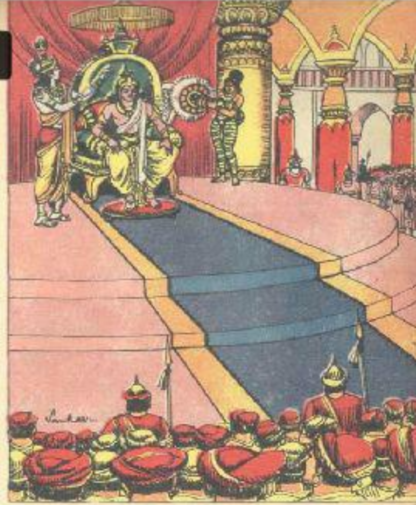
त्यानंतर जरासंधाने त्याचा मुलगा सहदेव याला गादीवर बसविले आणि स्वतः द्वंद्वयुद्धास तयार होऊन आला.

"आमच्या पैकी तू कोणाशी द्वंद्वयुद्ध प्रथम करणार?" कृष्णाने विचारले.

जरासंधाला आपल्या शक्तीची घमेंड होती. म्हणून त्याने भीमाशी द्वंद्वयुद्ध करण्यास तयार असल्याचे सांगितले व दोघांचे द्वंद्वयुद्ध सुरू पण झाले. दोघांचे ते युद्ध दोघां मदोन्मत्त हत्तींचे युद्धच वाटले. राजधानीतली प्रजा ते द्वंद्वयुद्ध पहायला जमा झाली. ते भयंकर द्वंद्वयुद्ध कार्तिक शुक्ल प्रतिपदेच्या दिवशी सुरू झाले. चतुर्दशीच्या दिवशी जरासंध दमून गेल्यासारखे दिसले. तेव्हां कृष्ण भीमाला म्हणाला–"भीमा! आजच जरासंधाचा वध करून टाक."

कृष्णाने ते सुचविताच भीमाचा उत्साह वाढला. त्याने जरासंधाला सहजी जमिनीवर पाडले आणि त्याचे दोन्ही पाय धरून त्याला उभा फाडून टाकले. पण जरासंधाचे विभागलेले दोन्ही भाग आपोआप सांधले गेले. तेव्हां कृष्णाने खुणेने एका काडीचे दोन तुकडे करून ते उलटे विरुद्ध दिशेला फेकून सुचविले की उजवा भाग डावीकडे टाकावा आणि डावा उजवीकडे टाकावा. भीमाने हुबेहूब तसेच केले. अशातऱ्हेने जरासंधाचा शेवट झाला.

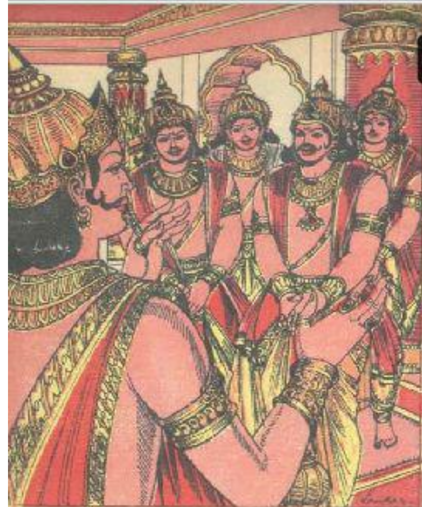
त्यानंतर कृष्ण भीमार्जुनांना बरोबर घेऊन कैदखान्याकडे गेला आणि सर्व राजांना मुक्त केले. गिरिव्रजच्या सर्व ब्राह्मणांनी तिघांना खुल्या हृदयाने आशीर्वाद दिले. बंदीगृहातून सुटका केल्याद्दल सर्व राजांनी कृष्णाची स्तुती केली. कृष्ण त्यांना म्हणाला–"युधिष्ठिर राजसूय यज्ञ करीत

आहे. तुम्ही सर्वांनी त्याला मदत केली पाहिजे." सर्व राजांनी ते मान्य केले.

जरासंधाचा मुलगा सहदेव नवरत्नांनी भरलेला थाळ घेऊन पुरोहिताबरोबर त्यांच्या जवळ आला. कृष्णाने ती भेट स्वीकारून सहदेवाला मगधचा राजा म्हणून विधिवत् राज्याभिषेक केला. त्यानंतर कृष्ण जरासंधाच्या रथात भीमार्जुनासह बसून बंदीमुक्त झालेल्या राजांना बरोबर घेऊन इंद्रप्रस्थ नगरी परत आला. तो युधिष्ठिराला म्हणाला–"ईश्वर कृपेने तुझे दोघे भाऊ सकुशल परत आले आहेत. मल्लयुद्धात भीमाच्या हाती जरासंधाचा वध झाला आणि

Fullscreen 127 60 / 78

हे सर्व राजे बंदीमुक्त झाले." युधिष्ठिराने सर्व राजांना आदरपूर्वक त्यांच्या त्यांच्या राज्यात जाण्यास निरोप दिला. कृष्णाने युधिष्ठिराचा निरोप घेतला व तो जरासंधाच्या रथात बसून द्वारकेला निघून गेला.

पुढे काही दिवसांनी अर्जुन युधिष्ठिराला म्हणाला–"माझ्या जवळ अद्वितीय असे गांडीव धनुष्य आहे व अग्नीने दिलेला रथ व अमोघ अस्त्रे आहेत. मी दिग्विजय करून अपार धन आणावे म्हणतो, म्हणजे आपला राजकोष अखंड होईल.

ते ऐकून युधिष्ठिराला आनंदच झाला. त्याने दिग्विजयास प्रारंभ करण्यासाठी एक मुहूर्त ठरविला. त्या सुमुहूर्तावर उत्तरेकडे अर्जुन, पूर्वेकडे भीम, दक्षिणेकडे सहदेव व पश्चिमेकडे नकुल अनुक्रमे दिग्विजयासाठी निघण्याची सर्व तयारी झाली. युधिष्ठिराने इंद्रप्रस्थ नगरी राहून राज्य व्यवस्था पहावी असे ठरले.

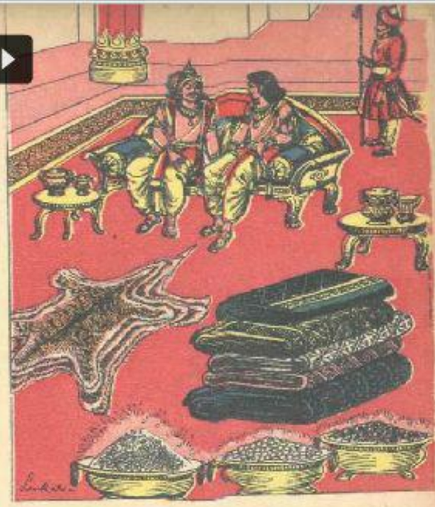
अर्जुन उत्तरेकडे ससैन्य निघाला. सर्वात प्रथम त्याने पुलिंद राजाला जिंकले व त्यानंतर क्रमाने आनर्त, कालकूट, कुलिंद व सुमंडलच्या राजांना जिंकले. शाकल द्वीपाचा राजा महा पराक्रमी प्रतिविंध अर्जुनाशी युद्ध करीत असता हारला. प्राग्ज्योतिषपुरचा राजा भगदत्त याच्या मदतीला रानटी जातीचे प्रमुख पण होते. म्हणून आठ दिवस युद्ध झाले आणि शेवटी मोघांनी मैत्रीपूर्ण संधी संधी करून घेतली.

अर्जुन भगदत्ताला म्हणाला–"माझ्या वडील बंधूंनी राजसूय यज्ञ करून एक मोठे साम्राज्य स्थापन करण्याचे ठरविले आहे. त्यासाठी अपार धन एकत्र करणे आवश्यक आहे. तुझ्या कडून मोठ्या प्रमाणावर धन मिळण्याची अपेक्षा आहे. या व्यतिरिक्त कोणत्याही वस्तूची गरज नाही." भगदत्ताने अर्जुनाला पुष्कळ धन देऊन आणखी काही हवे आहे का असे विचारले.

अर्जुन अशा तऱ्हेने अनेक राज्यें जिंकीत नजराणे घेत पुढे निघाला. किंपुरुष, गंधर्व इत्यादिकांचा पराभव करून उत्तर कुरु देशाच्या हरिवर्ष नामक राज्यात पोचला तो ते राज्य जिंकण्याच्या विचारात होता परंतु त्या देशाचे द्वारपालक म्हणाले–"तुला हे राज्य जिंकता येणार नाही. म्हणून तू परत जा." द्वारपालक शूर आणि विशाल देहधारी होते. त्यांनी आपल्या नगराचे वर्णन या शब्दात केले–"या नगरात जो कोणी प्रवेश करतो त्याला काही दिसेनासे होते. मानव शरीर धारण करून या नगरात प्रवेश करणे शक्य नाही. म्हणून तुला काय हवे असेल ते सांग, आम्ही तुला देतो."

"युधिष्ठिर महाराज राजसूय यज्ञ करून साम्राज्य स्थापन करणार आहेत. त्यासाठी देणगीची आवश्यकता आहे." अर्जुन द्वारपालकांना म्हणाला. ते ऐकून द्वारपालक अपार धन, रत्नांच्या राशी, निरनिराळ्या प्रकारची लोकरी वस्त्रे, चित्रविचित्र प्रकारच्या हरणांची कातडी घेऊन आले व त्यांनी अर्जुनाला या सर्व वस्तूंचा नजराणा दिला.

अशा तऱ्हेने अर्जुन उत्तरेकडील सर्व देश जिंकून इंद्रप्रस्थ नगरी परतला आणि तो जी

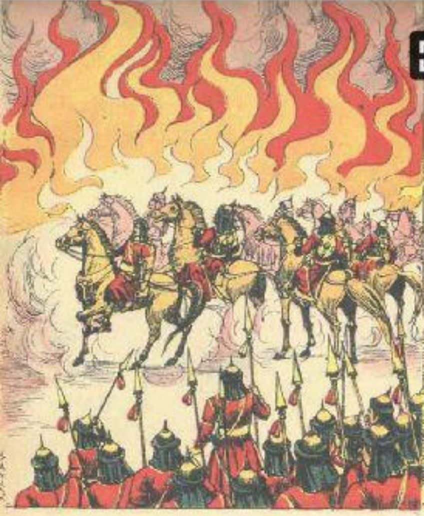

संपत्ति घेऊन आला होता, त्या संपत्तीने राज्याचा सर्व खजिना भरला.

पूर्व दिशेला भीम गेला होता. पांचाल देशाच्या राजाने त्याचा सत्कार केला. मिथिलेच्या राजाला त्याने जिंकले. दशार्णचा राजा सुधन्वा याच्याशी युद्ध करून त्याच्या शौर्याची प्रशंसा केली आणि त्याला आपला सेनापती नेमला. त्यानंतर तो रोचमान आणि त्याच्या बंधुबांधवांचा पराभव करून आणि पुलिंद, सुकुमार, सुमित्र आदिकांना जिंकून चेदि देशात येऊन दाखल झाला.

चेदि देशाचा राजा शिशुपाल, युधिष्ठिर साम्राज्य स्थापनेसाठी राजसूय यज्ञ करीत

Fullscreen 127 62 / 78

असल्याचे ऐकून खूष झाला आणि त्याने भीमाला काही दिवस आपले आतिथ्य स्वीकारण्यास आग्रह केला. त्याने भीमाला निरोप देताना अपार धन देऊन त्याच्याशी सख्य करून घेतले.

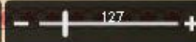
भीम तेथून अनेक राज्यं जिकीत मगध देशात आला. मगध देशाचा राजा सहदेव याच्याकडून एक मोठा नजराणा घेऊन त्याने त्याच्या मदतीने पौंड्रिक वासुदेव व अनेक राजांचा पराभव केला. शेवटी समुद्र किनाऱ्याची राज्यं जिकून सोने, चांदी, मोती, चंदन इत्यादि घेऊन इंद्रप्रस्थ नगरी आपल्या सैन्यासह परतला.

दक्षिणेकडे सहदेव शूरसेन, मत्स्य, निषाद आदिकांचा पराभव केला आणि मामा कुंतिभोज यांना भेटून त्यांच्याकडून पुष्कळ धन घेतले. त्यानंतर अनेक लहान थोर राजांचा पराभव करून माहिष्मतिपुर येथे आला. तेथे नील नावाचा राजा राज्य करीत होता, त्याच्याशी युद्ध करीत असतां सहदेवाचे सैन्य जळू लागले. ते पाहून सहदेव चकित झाला.

सहदेवाचे सैन्य जळू लागले त्याचे कारण होते. एकदा माहिष्मतीचा राजा नील याने आपल्या मुलीला अग्नीच्या सेवेला नेमले. तिचे सौंदर्य पाहून अग्नि ब्राह्मणाचे रूप घेऊन प्रगट झाला. दोघांना एकत्र पाहून नीलने ब्राह्मण वेषधारी अग्नीला दंड दिला. तेव्हां अग्नीने स्वतःचे रूप दाखविले. नीलने अग्नीसमोर साष्टांग नमस्कार घालून त्याची क्षमा मागितली आणि अग्नीशी आपल्या मुलीचा शास्त्रोक्त विधीने विवाह करून दिला. त्याने अग्नीकडून एक वर मिळविला की त्याला किंवा त्याच्या राजधानीला शत्रूचे भय नसावे. त्या दिवसापासून माहिष्मती नगरीवर कोणी स्वारी केली की अग्नी मदतीला धावून येई.

Fullscreen

64 / 78

सहदेव दर्भासनावर बसला आणि होम करुन अग्निनारायणाची स्तुती केली. म्हणून अग्नीने प्रसन्न होऊन सहदेव व नील यांची परस्पर ओळख करून दिली आणि त्याला पुष्कळसे धन दिले.

त्यानंतर सहदेव दक्षिणेकडे निघाला. कलिंग, ओड्र, आन्ध्र, केरळ इत्यादि देशांच्या राजांकडे आपले दूत पाठवून त्याने त्यांना वश करुन घेतले. समुद्रतीरी विभीषण राज्य करीत होता त्याच्याकडून धन घेऊन इंद्रप्रस्थ येथे परत आला.

पश्चिम दिशेकडे नकुल गेला होता. त्याने रोहतक देशाचा राजा मयूर याचा पराभव केला आणि तेथून शैरीषक आणि महेत्थ देशांकडे निघाला. हे देश जिंकून दशार्ण, शिवि, त्रिगर्त, अंबष्ठ आणि मालव देशांवर चालून गेला. तेथील राजे त्याच्याशी युद्धात हारले. तेथून अनेक देश जिंकीत तो द्वारकेजवळ आला आणि तो येऊन पोचल्याची बातमी कृष्णाला कळविली. तेथून तो मद्र देशात आला, तेथून शाकलपूर जाऊन त्याचे मामा शल्य यास राजसूय यज्ञ आरंभिल्याची वार्ता सांगितली. शल्य राजाने आनंदित होऊन पुष्कळसे धन, सोने आणि वाहनादि सहदेवाला दिले. त्यानंतर नकुलने समुद्रालगतच्या अनेक राजांना जिंकले. वरुणाचे राज्य व त्यापूर्वी कृष्णाने ज्या ज्या राजांचा पराभव केला होता त्यांचा पुन्हां पराभव केला. अशा तऱ्हेने अलोट धन घेऊन तो इंद्रप्रस्थ नगरी परत आला.

चौघे भाऊ चतुर्दिक् दिग्विजय करून अलोट धन व संपत्ति घेऊन आले. म्हणून युधिष्ठिर वरुण आणि कुबेर दोघांहून जास्त वैभवशाली झाला. युधिष्ठिराने राजसूय यज्ञ सुरू करण्याचा निश्चय केला. युधिष्ठिराचा हेतू ओळखून मंत्र्यांनी राजसूय यज्ञ प्रारंभ करण्यास त्याला प्रोत्साहन दिले.

तीन यक्षिणी

[२]

आपला मुलगा जिवंत घरी आलेला पाहून राजाला फार आनंद झाला. तेव्हां राजा मंगलला म्हणाला–"मंगल, तुझे माझ्यावर फार उपकार झाले. तुझे हे ऋण मी कसे काय फेडू शकेन, कोणास ठाऊक? तू काय वाटेल ते मागून घे. मी शक्यतोवर तुझी इच्छा पुरी करीन."

मंगलने आपल्या कपड्यातून एक भांडे काढले आणि राजाला म्हणाला–"महाराज! मला अशाच तऱ्हेची आणखी अकरा भांडी पाहिजेत."

"ते शक्य नाही मंगल!" राजा म्हणाला.

"तर मग मला आणखी काही नको." असे सांगून मंगल आपल्या घोड्यावर बसून निघून गेला. काही दिवसांनी तो समुद्र-काठच्या एका शहरात येऊन पोचला आणि एका घरी गेला.

घराचा मालक म्हणाला–"मुला, आम्ही तुझे आतिथ्य करू शकणार नाही. आम्ही स्वतःच उपाशी आहो. या गावात तुला मूठभर तांदूळ सुद्धा कोणी घालणार नाही. या देशात दुष्काळ पडला आहे."

"मी तुमच्याकडे काही मागायला आलो नाही." असे म्हणत मंगलने आपला पंचा अंथरला आणि त्यावर जादूची छडी मारून म्हणाला–"जेवण वाढ!" लगेच ताटे वाढून समोर आली. मंगल म्हणाला–"घरातल्या सर्वांना जेवायला बोलवा." मंगलच्या कृपेने घरातल्या सर्व लोकांची पोटे भरली.

"या गावात दुष्काळ पडण्याचे कारण काय?" मंगलने विचारले.

"आमच्या गावात नागरिकांना पुरेल एवढे धान्य उत्पन्न होत नाही. म्हणून आम्ही

Fullscreen 127 66 / 78

समुद्रपारच्या देशातून अन्न मागवितो. परंतु काही दिवसांपूर्वी एका अदृश्य व्यक्तीच्या हाताने आमचे अन्न आणणारे जहाज पाण्यात बुडविले. म्हणून अन्नांचा दुष्काळ आहे. काय करावे, सुचत नाही." घरमालक म्हणाला.

"काय करायचे हे मी सांगेन. मला माहीत आहे. तुम्ही मला आपल्या राजाकडे घेऊन चला!" मंगल म्हणाला. घर मालक मंगलला राजाकडे घेऊन गेला.

मंगल दरबारात पोचताच राजाला म्हणाला–"महाराज, मी आपली धान्याची जहाजे सुरक्षित आणून पोचती करतो. त्या बद्दल आपण मला काय द्याल?"

राजा म्हणाला–"तू मागशील ते देईन!"

मंगल चाळीस गलबते धान्य भरून घेऊन येत असता एकाएकी एक हात पाण्यातून वर आला. मंगलने तो हात धरून ओढला. तो हात पाण्यात परत बुडला, पण हातातले सोन्याचे कडे मंगलच्या हातात आले.

त्यानंतर सर्व गलबते सुरक्षितपणे किनाऱ्याला लागली. दुष्काळ संपला व सर्व लोक सुखी झाले.

राजा मंगलला म्हणाला–"मंगल, तुला जे हवे ते, मागून घे! तुला काय पाहिजे?"

मंगलने आपल्या कपड्यांतून एक भांडे काढून दाखविले व म्हणाला–"असली आणखी अकरा भांडी पाहिजेत, महाराज!"

"मी आपले सर्व राज्य विकून टाकले तरी असले भांडे मिळणार नाही. तू माझ्या मुलीशी लग्न करायला तयार असशील तर मी करून देईन. तू सर्व राज्य मागून घेतलेस तरी देईन, पण असली अकरा भांडी कोठून आणून देऊ?" राजा म्हणाला.

"मला असली भांडीच पाहिजेत. दुसरे काही नको. माझे चाळीस भाऊ तुरुंगात पडले आहेत. त्यांच्या आठवणीने मला झोप सुद्धा लागत नाही." मंगल म्हणाला.

"मी तुला एका गोष्टीची मदत करू शकेन. तू उद्यां सकाळी मला येऊन भेट." असे सांगून राजाने मंगलला पाठवून दिले. नंतर आपल्या जहाजांच्या प्रमुखाला बोलावून म्हणाला–"तुला यक्षकन्या जेवतात तो प्रदेश माहीत आहे का?"

"माहीत आहे महाराज!" नौकादलाचा प्रमुख म्हणाला.

"उद्या मंगलला आपल्या बरोबर घेऊन जाऊन तो प्रदेश दाखव." राजाने आज्ञा केली. दुसऱ्या दिवशी मंगल आल्यावर त्याला म्हणाला–"मी तुला यक्षकन्या जेवतात तो प्रदेश दाखवायला व तुला त्या देशात पोचवायला मदत करतो. तू तेथे गेलास तर तुला त्यांच्याकडून, तू मागतोस तशी भांडी मिळू शकतील."

मंगल आपला घोडा त्याच गावी सोडून राजाच्या नौकादलाच्या प्रमुखाबरोबर निघाला. सात दिवस प्रवास केल्यावर तो समुद्रपार पोचला. नौकादलाच्या प्रमुखाने मंगलला दूर दिसणारा एक किल्ला दाखविला व म्हणाला–"समोर दिसतो तोच यक्षिणीचा किल्ला आहे."

मंगल किनाऱ्यावरून उतरून किल्ल्यात गेला. किल्ल्यात एक म्हातारा सैपाक करीत होता. सैपाक्याने मंगलला पाहून

Fullscreen 127 68 /78

विचारले–"कोण रे बाबा तू? यक्षिणी येण्याची वेळ झाली आहे. त्यांनी तुला पाहिले तर तुझा जीव व्यर्थ धोक्यात पडेल. म्हणून तू त्या पडद्याआड लपून बस!" सैपाक्याने मंगलला पडदा दाखवीत म्हटले.

थोड्या वेळाने यक्षिणी येऊन पोचल्या. त्यांना पाहताच सैपाक्याने विचारले–"सैपाक तयार आहे, वाढू का?"

तिघींनी होकार दिल्यावर सैपाक्याने त्यांचे जेवण वाढून सर्व तयारी केली. यक्षिणी जेवायला बसल्या.

एक यक्षिणी म्हणाली–"मी त्या चाळीस चोरांना सात वर्षे पाणी मिळणार नाही याची व्यवस्था केली. पण तेवढ्यात एका तरुण मुलाने माझा हात धरला. आपला हात सोडवून घेण्यासाठी मला भांड्याने त्याला मारावे लागले. तो कोणी धाडसी तरुण होता."

दुसरी यक्षिणी म्हणाली–"माझ्या हातातला मंत्रदंड बळकावून त्या तरुणाने राजकुमाराला जिवंत केले. तो खरोखरच फार मोठा धाडसी दिसतो, खरा!"

तिसरी यक्षिणी म्हणाली–"माझ्या हातातून सर्व गलबते सोडवून त्याने धान्य किनाऱ्याला पोचते केले. मग तो कमी धाडसी कसा असणार?"

मंगल इतका वेळ पडद्याआडून ते सर्व ऐकत होता. बाहेर येऊन म्हणाला–"तो तरुण तुमच्या समोर येऊन उभा राहीला तर?"

"तो मागेल ते आम्ही देऊ!" तिघी म्हणाल्या.

दुसऱ्या क्षणाला तिघींनी त्याला ओळखले व चकित होऊन त्याच्याकडे पहात राहल्या. नंतर त्याला आपल्या बरोबर जेवायला बसायला सांगून म्हणाल्या–"पहिल्याने तू आमच्याबरोबर जेव तर!"

(पुढल्या अंकात संपूर्ण)

…लणारा दगड

ब्यूनोस एरिस (अर्जेंटिनिया) नगराच्या दक्षिणीकडील डोंगराळ प्रदेशात हा विचित्र दगड आहे. याचे वजन ७०० टन आहे. तरी कोणी त्याला हलविला की तो हालतो. पाऊस किंवा वारा लागून हा तुळतुळीत झाला आहे व त्यामुळे हा दगड समतोल राहला आहे.

